

**Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Istorie și Filosofie
Catedra Arheologie și Istorie Antică**

CONSPECTE NUMISMATICE

(II)

Chișinău, 2012

CZU 737(076.5)
C 66

Recomandat de Catedra Arheologie și Istorie Antică a Facultății de Istorie și Filosofie, în calitate de material didactic pentru cursul „Numismatica”.

Responsabil pentru ediție:

Sergiu MATVEEV, dr. conf.

Recenzenți:

Ana BOLDUREANU, dr., șef al Sectorului de Istorie Medievală și Numismatică al Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei

Andrei NICIC, dr. conf., șef al Laboratorului Tracologie, Universitatea de Stat din Moldova

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Conspecte numismatice (II): [pentru uzul studenților] / Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie, Catedra Arheologie și Istorie Antică ; resp. de ed.: Sergiu Matveev. – Ch. : CEP USM, 2012. – 44 p.

50 ex.

ISBN 978-9975-71-306-1

Responsabilitatea asupra conținutului
rezumatelor revine autorilor.

Versiunea electronică poate fi consultată pe site-ul:
www.arheo.usm.md

ISBN 978-9975-71-306-1 © Catedra Arheologie și Istorie Antică, 2012

SCHIMB ȘI SEMNE PRE-MONETARE ÎN SPAȚIUL NORD-VEST PONTIC

Andrei COROBCEAN

Reconstituirea relațiilor de schimb în etapa pre-monetară, la comunitățile din regiunea nord-vest pontică trebuie să țină cont interconexiunea a câtorva sfere care în societățile arhaice sunt indivizibile: economică, socială, religioasă. Puținele surse de care dispunem ne permit, totuși, să tratăm această problemă, conturând un aspect particular al ei.

În contextul subiectului propus, ne atrage atenția unul din pasajele expuse de Herodot (IV, 33): „... *delienii... povestesc cum că niște ofrande, înfășurate în paie de grâu, ajung de la hiperboreeni la sciți, iar de la sciți sunt duse mai departe – purtate din vecin în vecin – la toate neamurile, cât mai spre apus, până la Adriatica. De aici ofrandele sunt trecute spre miazăzi și le primesc mai întâi grecii din Dodona. De la aceștia coboară, apoi, până la Golful Maliac, de unde trec în Eubeea, fiind trimise din oraș în oraș până la Carystos – fără să mai ajungă la Andros, căci locuitorii din Carystos le poartă la Tenos, iar tenienii la Delos... Dar cum delegații lor nu se mai întorceau la ei în țară, hiperboreenii au fost foarte necăjiți, gândindu-se că li se s-ar putea întâmpla ca niciodată delegații lor să nu se întoarcă. De aceea au dus ofrandele – învelite în paie de grâu – până la hotare și le-au încredințat vecinilor cu rugămintea fierbinte să le trimită mai departe, ajungeau – după cum se spune – la Delos”.*

Caracterul acestui „traseu” și regularitatea lui, sugerată de Herodot, ne orientează spre recunoașterea unei „circulații” rituale a bunurilor, fără să excludem, însă, sensul său economic. Acest „*fenomen social total*”, vorbind în termenii lui M. Mauss, s-ar înscrie perfect într-un model paleo-etnografic al schimbului, a cărui finalitate ar fi fost confirmarea simbolică a unor legături mai vechi, dar constante, între diverse comunități, fie omogene ori eterogene din punct de vedere etnic. Presupunerea existenței unui schimb, cum ar fi spre exemplu unul asemănător celui de tip *kula*, însă, este complicată de un lucru: Herodot nu pomeneste despre o circulație inversă a unor bunuri, adică nu ne sugerează o reciprocitate, care ar fi obligatorie în relațiile de schimb. Astfel, o putem doar presupune ori să acceptăm o singură direcție a unor daruri care ar fi avut menirea să confirme statutul social sau potestar a unei autorități ori grup etnic etc.

În reconstituirea relațiilor de schimb ale populațiilor spațiului nord-vest pontic sunt importante discuțiile vizavi de o categorie specială de descoperiri

arheologice datate cu sec. VI-V a. Chr., într-un context general al intensificării influențelor grecești în lumea „barbară”. În mediul apropiat coloniilor nord și nord-vest pontice apar, în această perioadă, piese confecționate din bronz sau aramă, având forma frunzei de salcie cu nervură pe mijloc, a vârfului de săgeți cu trei aripioare cu tubul de înmănușare umplut și vârful retezat sau piese în formă de delfinași, apărute într-o fază finală.

Majoritatea descoperirilor respective provin din preajma coloniilor grecești, în special Apollonia, Histria și Olbia, fie în limitele chorei sau în zonele de contact dintre colonii și lumea „barbară”. Totodată, trebuie de menționat faptul că, spre deosebire de răspândirea restrânsă a pieselor sub forma vârfului de săgeți, „delfinașii” sunt răspândiți pe un areal vast al regiunii nord-pontice, având ca centru de confecționare Olbia.

Interpretările acestor categorii de piese, mai ales a celor în formă de vârfului de săgeți, presupun atât atribuiri funcționale, cât și etnice. Cele din urmă sunt implicate și în atribuiri funcționale, care pot fi divizate în două domenii: economic și magico-religios.

Din punctul de vedere al interpretării paleo-economice, acestea sunt tratate fie reprezentând un mijloc primitiv, pre-monetar de plată caracteristic popoarelor balcanice la un anumit nivel al relațiilor social-economice, fie chiar ca semne monetare. Această atribuire economică, în general, implică un șir de explicații, uneori contradictorii referitoare la originea și etichetarea etnică a pieselor.

Astfel, o primă atribuire a fost orientată spre relevarea unei etape incipiente a monetăriei în cadrul coloniilor grecești. Mai mult decât atât, aceste piese ar fi fost confecționate de coloniștii greci special în scopurile de schimb cu autohtonii, fie traci ori sciți. Nu este exclusă, însă, atribuirea lor lumii barbare. O atribuire sciților a „monedelor” în forma vârfului de săgeți a fost, de altfel, ușor combătută, invocându-se argumentul că în toată evoluția sa societatea scitică n-a ajuns la constituirea unei monetării proprii. În schimb, atribuirea tracică a acestor semne pre-monetare a cunoscut o susținere mai largă. Tracii le-ar fi confecționat începând cu sec. VI a. Chr. această idee este susținută de cercetătorul K.K. Marčenko, care le atribuie traco-geților o importanță deosebită în dezvoltarea relațiilor marfă-bani cu grecii, bazându-se, printre altele, pe materialele arheologice, inclusiv fără relevanță monetară, din regiunea Olbiei și Berezani. Anume la traco-geții din zone de contact cu grecii ar fi apărut aceste piese, pe care coloniștii, la rândul lor, le-ar fi preluat în scopul utilizării în relațiile economice cu „barbarii”.

O altă atribuire funcțională sugerează circulația acestor piese în domeniul magico-religios. În literatura de specialitate s-a menționat ideea că originea lor este legată în primul rând de sfera cultului, având un rol magico-

religios și ritualic. O atare interpretare este argumentată prin popularitatea cultului lui Apollo Tămăduitorul, iar asocierea cu acest cult vine de la atributele lui: arcul și săgeata. Astfel, piesele puteau fi „înzestrate” cu capacități curative, fiind utilizate la tratarea diferitor boli.

În general, în literatura numismatică și arheologică s-a acceptat ideea unei funcționalități multiple, economică și magico-religioasă, a acestor piese, acest lucru sugerând și o perspectivă antropologică. În antropologia economică, față de schimbul și darul preistoric este adecvată o abordare substantivistă, prin care se încearcă a se demonstra faptul că schimbul și relațiile sociale sunt puternic interconectate, iar cel dintâi trebuie înțeles ca parte a procesului social. Schimbul contribuie la menținerea alianțelor sau la stabilirea și confirmarea statului social și de prestigiu, fiind reglementat de obligații morale și sociale, alături de necesitățile economice. Mai mult decât atât, schimbul este implicat în construcția activă a strategiilor sociale, această implicare depinzând de manipularea semnificației simbolice și contextuale a artefactelor.

Astfel, se poate sublinia faptul că în reconstituirea „protoistoriei” monedei la comunitățile din nord-vestul Pontului Euxin, alături de informațiile narative și arheologice, este foarte importantă o perspectivă a analizei antropologice, bazate pe date etnografice, într-o abordare contextuală.

Bibliografie:

Anochin V.A., *Monety antičnyh gorodov Severo-Zapadnogo Pričernomor`ja*, Kiev, 1989.

Contexts for Prehistoric Exchange, London, 1982.

Marčenko K.K., *Varvary v sostave naselenija Berezani i Ol`vii vo vtoroj polovine VII – pervoj polovine I vv. do n.è. po materialam lepnoj keramiki*, Leningrad, 1988.

Mihăilescu Bîrlița, V., *Dacia Răsăriteană în secolele VI-I î. e. n. Economie și monedă*, Iași, 1990.

Smith M.L., *The Role of Ordinary Goods in Premodern Exchange*, in: *Journal of Archaeological Method and Theory*, 1999, Vol. 6,2, p. 109-135.

Trade and Exchange. Archaeological Studies from History and Prehistory, New York, 2010.

MONEDA ELENĂ ȘI MACEDONEANĂ ÎN INTERFLUVIUL PRUT-NISTRU

Elena ARCUȘ

Studierea anumitor aspecte ale apariției și circulației monedei elene și macedonene din interfluviul Prut-Nistru, în baza descoperirilor pe care le avem la etapa actuală, este foarte importantă, așa cum geto-dacii stabilesc relații comerciale cu grecii încă din secolul V a. Chr. După C. Preda, ca rezultat al permantizării schimburilor dintre triburile geto-dace și lumea greco-macedoneană, se impune nevoia folosirii monedei ca mijlocitor în relațiile de schimb. Moneda proprie a geto-dacilor va apare două secole mai târziu.

Afirmarea Macedoniei ca mare putere a permis ca localnicii din nordul Dunării să intre în contact cu lumea macedoneană, iar una din urmări, desigur, a fost cea pe plan monetar.

Monedele erau reprezentate de stateri de aur și de argint și tetradrahme de argint cu subdiviziunile lor. Astfel, așa cum a menționat și S.A. Bulatovič, pe parcursul întregii perioade elenistice, dinaștii aveau să-și bată monede din metale prețioase și bronz.

În conformitate cu datele pe care le oferea A.A. Nudel`man, în spațiul dintre Prut și Nistru s-au găsit 1394 de monede grecești (la moment numărul acestora depășește cifra de 1500), dintre care 1375 erau din cadrul tezaurului (98,64 %), iar 19 monede (1,36 %) sunt descoperiri izolate.

Acestea au fost clasificate în modul următor:

- 1021 (73,24 %) – monede de aur;
- 293 (21,01 %) – monede de argint;
- 74 (5,31 %) – monede de electrum;
- 6 (0,43 %) – monede de cupru.

A.A. Nudel`man concluzionează că 99% din descoperiri constituie monede tezaurizate, în marea majoritate aceștia fiind stateri de aur.

În baza acestor date el atestă 4 grupe cronologice:

Staterii de electrum ai Cyzicului – 10, 81%. De aceeași opinie este și Ernest Oberländer-Târnoveanu care menționează că istoria prezenței monedelor de aur în spațiul carpato-dunăreano-pontic numără circa 2500 de ani și că primele monede din electrum, emiși de cetatea greacă din Propontida, Cyzikos sunt găsite în Dobrogea, la Histria și Ion Corvin, și în sudul Moldovei, la Galați și la Orlovka;

Monede de argint și cupru ale centrelor din perioada autonomiei (în special Histria și Tyra) – 28, 38% (Tezaurul de la Doroțcaia);

Staterii de aur de la începutul epocii elenismului – 60, 81% (Tezaurul de la Lărguța, Anadol, Sărata);

Emisiuni post-mortem ai staterilor de aur cu chipul conducătorilor eleni (descoperirile de la Gura-Galbenei și Pavlovca).

Analiza acestui tablou denotă că, suma procentajului oferit primelor 3 grupe constituie 100%, lui A.A. Nudel`man, probabil scăpându-i din vedere faptul că trebuie să ofere un procent anumit și ultimei categorii de monede, chiar dacă acestea sunt descoperite în număr mult mai mic. Un alt tablou cronologic mai desfășurat e oferit mai recent de Tiberiu Părpăuța. El identifică următoarele grupe:

1. staterii Cyzicului, între mijlocul secolului al IV-lea a. Chr. și jumătatea celui următor;
2. monedele histriene de bronz, între mijlocul secolului al V-lea a. Chr. și prin unele tipuri, până către sfârșitul secolului I a. Chr.;
3. emisiunile de argint ale Histriei, între sfârșitul secolului al V-lea a. Chr. și prima jumătate a secolului I a. Chr.;
4. monedele din Tyras, între mijlocul sec. al IV-lea a. Chr. și prima treime a sec. p. Chr.;
5. emisiunile olbiene, între a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr. și începutul secolului I p. Chr.;
6. monedele callatiene, între sfârșitul secolului al IV-lea a. Chr. și mijlocul sec. I a. Chr.;
7. emisiunile tomitane, cu aproximație între mijlocul secolului al III-lea a. Chr. și, posibil, începutul secolului I a. Chr.;
8. monedele macedonene, originale și postume, între 300 a. Chr. și mijlocul sec. I a. Chr.;
9. tetradrahmele de tip Macedonia Prima și Thasos, între începutul secolului I a. Chr. și prima treime a celui următor;
10. emisiunile dyrrhachiene și apolloniene, între al treilea deceniu al secolului I a. Chr. și jumătatea celui următor.

La numărul de tezaure și descoperiri izolate analizate de către A.A. Nudel`man se adaugă un alt număr al acestora prin contribuțiile lui T. Arnăuț și A. Boldureanu ș.a. din ultima perioadă.

Lista acestor descoperiri începe cu date care provin din fondurile ANRM, și anume din fondul personal a lui P. Dragonov (1857-1928) ce oferă notițe încadrate într-o listă a instituțiilor economice, a persoanelor, izvoarelor documentare și tablourilor elaborate privind istoria Basarabiei, între care se regăsesc mai multe monede, printre care și o piesă descoperită în Akkerman, însă nu este menționată anul descoperirii acesteia. P. Dragonov indică doar

că, pe ea sunt următoarele litere grecești: *Basileos Lisimahos*; sunt amintite și monedele de aur a dinaiștilor macedoneni descoperite la Anadol, acestea fiind cele din renumitul tezaur de la Anadol descoperit în 1895, asupra căruia la vreme respectivă s-au purtat mai multe discuții.

Următoarea descoperire menționată în rapoartele Comisiei Arheologice este cea din județul Akkerman din anul 1898, constituită din 6 monede. Acest tezaur fiind compus din: 2 monede de cupru din Tira de la sfârșitul secolului al II-lea a. Chr., un denar al împăratului Filip Arabul (244-249), o monedă de cupru a împăratului Arcadie, o monedă grecească, o monedă din Crimeea cu numele Devleti-Birdi și o monedă de argint a hanului Tohta din secolul al XIII-lea. Aceste monede au sosit la Comisia Arheologică în luna ianuarie a anului 1898, însă aceste monede au fost întoarse, din lipsă de interes numismatic, celui ce le-a descoperit.

Urmează o serie întreagă de tezaure și descoperiri izolate, majoritatea sunt din sudul Basarabiei și din apropierea râurilor fapt care reflectă anumite idei privind constituirea căilor comerciale și circulația mărfurilor.

În rândul descoperirilor se enumără 6 monede menționate de T. Isvoranu, care provin din descoperiri izolate din partea centrală a Republicii Moldova, în siturile de la Costești, r. Ialoveni – 2 monede, Orheiul Vechi (Trebujeni) – 2 monede și în puncte rămase neprecizate din Basarabia centrală încă două monede, informațiile privind locul provenienței lor se datorează unor colecționari.

Printre ultimele știri despre monedele grecești este cea din 2010, când la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a fost adus un stater de aur, descoperit cu câțiva ani în urmă în r. Ismail. Astfel în urma unificării datelor despre monedele grecești, ce provin fie din analiza anumitor tezaure, fie a unor descoperiri izolate, fie în baza informației oferite de către colecționari, sau din fondurile ANRM, s-a putut realiza un repertoriu a acestora, un tablou general al descoperirilor cunoscute la moment și menționate în diverse surse. O piesă din Pantikapaion a fost identificată de T. Isvoranu într-un lot de monede confiscat la vama Republicii Moldova și predat MNAIM.

În final, trebuie de spus că cercetarea, înregistrarea și analiza acestor tezaure trebuie continuată, așa cum se confirmă anumite date sau chiar apar la lumină noi monede de o importanță deosebită în plan economic, politic, social și cultural.

Bibliografie:

ANRM, f. 1262, i. 1, d. 5.

Arnăut T., *Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați*, Chișinău, 2003.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor numismatice I*, in: Tyragetia, vol. I (XVI), nr.1, Chișinău, 2007.

Idem, *Cronica descoperirilor numismatice III*, in: Tyragetia, vol. III (XVIII), Chișinău, 2009.

Idem, *Cronica descoperirilor numismatice V*, in: Tyragetia, vol. V (XX), Chișinău, 2011.

Bulatovič S.A., *Serebrjanye monety pravitelej antičnoj Makedonii v sobranii Odesskogo Archeologičeskogo Muzeja*, in: Materialy po archeologii Severnogo Pričernomor`ja, vyp. 9, Odessa, 2009.

Isvoranu T., *Monede antice descoperite în Basarabia*, in: Simpozion de Numismatică, Chișinău, 2003.

Idem, *Monede antice descoperite pe teritoriul Republicii Moldova*, in: Simpozionul XIII de Numismatică, Chișinău, 2012.

Nudel`man A.A., *Očerki istorii monetnogo obraščeniya v dnestrovsko-prutskom regione*, Chișinev, 1985.

Oberländer-Târnoveanu E., *Aurul monetizat în spațiul românesc – două milenii și jumătate de istorie*, in: Colecții din Muntenia, vol. 1., București, 2001, p. 7-51.

Otčet` Imperatorskoj Archeologičeskoj Kommissii za 1898 god`.

Păpăruța T., *Câteva considerații privind prezența monedei în Dacia Nord-Dunăreană*, in: Cercetări numismatice, IX-XI, București, 2003-2005;

Preda C., *Monedele geto-dacilor*, București, 1973.

Repertoriu:

Locul descoperirii	Anul descoperirii	Nr. de monede	Perioada emisiei	Metal
Jud. Akkerman	?	1	360-281 a. Chr. ?	aur
Anadol	1895	1000	359- 323 a. Chr.	aur
Jud. Akkerman	1898	1	?	?
Doroțcaia	1965	294	360-340 a. Chr.	argint
Faraonovka	?	?	330- 310 a. Chr.	aur
Orlovka	1967	74	Sec. V- IV a. Chr.	electrum
Starokazač`e	1961	10	280-220 a. Chr.	?
Stolniceni	1996	54	Sec. IV a. Chr.	argint
Zatoka	Până 1884, 1950	3	Sec. IV a. Chr.	aur, bronz
Lărguța	?	21	359-317 a. Chr.	aur
Sărata	1967	8	336-323 a. Chr.	aur
Gura- Galbenei	?	1	306-281 a. Chr.	aur
Pavlovka	1957	2	306-205 a. Chr.	aur
Albota de Sus	1960	2	239-229 a. Chr.	bronz

Arțâz	?	1	360-281 a. Chr. ?	aur
Bolgrad	1970	1	?	aur
Brânzeni	1965	1	?	
Cerepcău	?	1	?	argint
Costești	?	1	Sec. IV – III. a. Chr.	?
Crocmaș	?	1	360-281 a. Chr. ?	aur
Dervent	?	1	?	?
Kamenka	?	1	?	?
Palanca	?	1	Sec. V-III a. Chr.	bronz
Plavni	?	1	Sec. V-IV a. Chr.	?
Purcari	?	1	Sec. IV a. Chr.	aramă
Reni	Până la 1941	2	304 a. Chr., sec. IV a. Chr.	aur, ?
Rezina	?	1	360-281 a. Chr. ?	aur
Scorțeni	1974	2	365-323 a. Chr. ?	aur
Șaba	?	1	Sec. IV a. Chr.	bronz
Șipoteni	1953	2	Sec IV a. Chr.	aur
Tuzla	?	1	Sec III a. Chr.	bronz
Orheiul Vechi	?	2	?	aramă
Durlești	2006	8	?	?
Horodiște	2006	1	?	?
Stolniceni	2005	1	?	?
Trebisăuți	2006	1	336-323 a. Chr.	argint
Costești	2008	1	?	bronz
Caimaclia	2008	1	?	?
Ismail	Până 2010	1	Sec. III a. Chr.	aur
Costești	?	2	Sec. III a. Chr.	?
Trebujeni	?	2	Sec IV-III a. Chr.	?
?	?	1	Sec. III a. Chr.	bronz

MONEDELE – MIJLOC DE PROPAGANDĂ ÎN IMPERIUL ROMAN. PROVINCIA DACIA

Sergiu MATVEEV

Reformele lui Caius Marius din ultimul deceniu al secolului al II-lea a. Chr. au oferit posibilitatea unor personalități, să-și impună autoritatea personală înaintea organelor puterii de stat ale Republicii Romane. A fost, însă, nevoie de mai multe decenii pentru ca această autoritate să fie propagată deschis. Acceptul din partea cetățenilor romani s-a datorat războaielor civile din secolul I a. Chr. care prin fărâdelegile și atrocitățile promovate au influențat puternic psihicul individual și comunitar. Generalii romani, începând cu Lucius Cornelius Sulla au început să emită masiv monede din aur, în special pentru plata legionarilor. Campania în Gallia condusă de Gaius Iulius Caesar, prin cantitatea mare de aur adusă în Roma a devalorizat mult monedele din acest metal. Aceste monede, confecționate deseori fără acordul Senatului, urmau să sporească autoritatea emitentului nu numai prin funcția lor de mijloc de circulație, dar și prin informațiile oferite în imagini și legendă.

Importanța monedelor ca mijloc de propagandă a fost pe deplin realizată pe timpul în timpul triumvirilor, în special de împăratul Octavian, când se definitivează sistemul imperial bimetalic (aur-argint) al monedelor romane, chiar dacă continua și emiterea monedelor din alte metale sub controlul Senatului. În realitate monetăria senatorială a devenit o subdiviziune a celei imperiale care producea numai mărunțiș, dar și-a păstrat acest privilegiu pe toată durata Imperiului, prin amplasarea siglei „SC” (*Senatum Consultum*) pe toate monedele de cupru.

Între anii 31 a. Chr. și 14 p. Chr. Octavian a emis mai multe sute de tipuri monetare care urmau să promoveze imaginea sa și a familiei, măreția faptelor sale, spre exemplu: victorii, construcții, recuperarea stindardelor pierdute de legiunile lui Crassus în Parția etc. Această politică monetară a fost preluată și de urmașii lui Octavian.

La sfârșitul secolului I p. Chr. statul roman, aflat în expansiune spre Dunărea de Jos, se confrunta tot mai des cu dacii. Monedele au reflectat aceste evenimente prin apariția numelui de *Dacicus*, la titulatura imperială de pe legende sau prin prezentarea unor piese caracteristice dacilor, precum sabia curbată, stindardul dacic etc. Primul căruia i-a fost acordat titlul *Dacicus* a fost Marcus Ulpius Traianus după campania din 101-102, urmat de Antoninus Pius cu același titlu primit în anul 157. Constantin cel Mare, pentru restabilirea autorității romane asupra unor teritorii nord-dunărene și construcția

unui pod peste Dunăre, precum și a mai multor castre, a acceptat și el în anul 336 titlul – *Dacicus Maximus*. Spre sfârșitul perioadei de dominație romană în Dacia, cinci împărați, după războaiele cu dacii răzvrățiți, și-au luat titlul de “*Dacicus Maximus*” și de “*Carpicus Maximus*”: Maximin Tracul în anul 236/238, Filip Arabul în anul 247, Traian Decius în anul 249/250, Gallienus în anul 257 și Aurelian în anul 272/273.

Primele monede legate de războaiele cu dacii au fost bătute într-un număr redus pe timpul lui Domițian, în memoria campaniile asupra dacilor din anii 86, 88-89, cu zeița Minerva pe revers.

Împăratul Traian a valorificat din plin, din punct de vedere propagandistic, cucerirea Daciei, pentru a diminua impactul psihologic al pierderilor asupra cetățenilor Imperiului. Numărul mare de monede în care este prezentată Dacia denotă importanța acordată acestei cuceriri, culmi care nu au mai fost atinse niciodată. Victoria în campania din 101-102 este marcată prin mai multe emisiuni monetare în legendele cărora, începând cu anul 104, împăratul Traian poartă titlul oficial de *Dacicus*. Împăratul este prezentat a fi sub protecția zeilor, în special a lui Marte cu sau fără trofeu, Victoria, Hercule, Virtus, Fortuna, Abundența etc. Ultima indică alegoric asupra motivelor reale a atacului romanilor în Dacia. Prada preluată din Dacia a fost reprezentată printr-o serie de monede cu reprezentări de prizonieri daci.

Traian se pregătea de următoarea campanie în Dacia, și arhitectul Apolodor din Damasc ridică un pod de piatră de peste Dunăre, între Drobeta pe malul stâng și Pontes, pe cel drept. Eveniment immortalizat prin baterea monedelor care reprezentau podul și pe zeul râului Danubius, care devenise binevoitor romanilor și va impune Dacia să îngenuncheze. Danubius era personificat atât ca o femeie întinsă pe pământ, cât și ca un bărbat cu coroniță din alge, sprijinit pe un vas din care curge apa.

După cea de a doua campanie a fost emisă seria de monede cu legenda *Dacia Capta* (Dacia a fost cucerită), care includea mai multe tipuri, ele având pe revers pe *Roma Victrix* care calcă în picioare un dac, personificarea „Daciei plângând”, sau reprezentarea unor prizonieri (bărbat sau femeie), stând pe o stâncă și având alături piese din armamentul dacic (*congeries armorum*), evidențiindu-se sabia curbă, sulite, scuturi. Tipul „*Triumphator*” îl prezintă pe împărat în cvadrigă. Era promovată ideea că însuși zeița Victoria a lipsit pe daci de puterea militară, de arme și a plasat Dacia pe scutul romanilor, iar armele dacilor le-a dat romanilor. În scurt timp, după campania a doua, după standardele romane este organizată provincia, se stabilesc hotarele, forma de conducere, unitățile militare care vor staționa aici, impozitele pe care provincia trebuie să le plătească etc. Aceste realizări au devenit realitate doar grație legiunilor romane și *Geniului* împăratului, recunoștința față de

care a fost prezentată în alte emisii monetare. Participarea directă în luptă, alături de ostași a împăratului a fost ilustrată prin tipul „*Debellator*”, care prezintă imaginea împăratului ecvestru sau pe tron, călcând în picioare un dac. Revenirea din campania a II-a dacică la Roma a fost oglindită în medallionul *Adventus Aug*, care îl prezenta pe Traian însoțit de *Felicitas* și ostași. Un tip mai rar are pe revers imaginea împăratului Traian care prezintă Senatului un dac îngenunchiat. Tipurile monetare prezintă încercările dacilor, pe parcursul războaielor, de a îmbună zeița păcii cu ofrande, dar zeița, le calcă în picioare.

Este necesar de observat că, în ciuda rolului important adjudecat de flotele romane în diferite războaie, în caz concret *Flavia Moesica* pe Dunăre, ea nu a fost menționată în emisii monetare.

Între timp s-a hotărât întemeierea unor orașe, ca Nicopolis ad Istrum (101-102), Trophaeum Traiani (cca. 112), cât și ridicarea monumentului triumfal pe locul luptei de la Adamclisi (106-109), a Columnei comemorative la Roma (anul 113), toate evenimentele regăsindu-se în emisii monetare. Pentru ca mesajul să fie mai clar imaginea cu Trophaeum-ul deseori era însoțită de un dac prizonier, sau de femeia care reprezenta Dacia. Se considera că după cele două războaie la Dunăre s-a impus *Pacea Dacica*.

Începând cu anul 112, inscripția *Dacia Capta* din legendele monedelor este înlocuită cu *Dacia Augusta provincia*, care oglindea o nouă realitate administrativă în Imperiul Roman și promova imaginea unei provincii înfloritoare. Dacia este reprezentată de o doamnă așezată cu un stindard legionar în mână și doi copii pe brațe care au în mâini struguri și cereale.

După anul 117, noul împărat roman Hadrian, în ciuda înfierii de către Traian moștenirii tronului și a titulaturii, inclusiv cea de *Dacicus*, necesita recunoașterea din partea legiunilor romane, fapt reflectat pe emisiunile monetare. După primele emisii din anul 117, Hadrian va refuza la titlul de *Dacicus*, fiind profund afectat de situația din provincia nou creată. Printr-o serie monetară *Exercitus*, care îl prezintă pe împărat însoțit de un centurion cu *vitis* și trei soldați cu stindarde, s-a anunțat cetățenilor menținerea Imperiului în provinciile cele mai îndepărtate, care includea Britannia, Dacia, Mauretania, Raetia, Syria etc., pe care le-a inspectat personal. Pe de altă parte această serie dovedește o sedentarizare a armatelor în aceste regiuni. Impotența de a face noi cuceriri impunea construcția liniei de fortificații (*limes*). Divizarea Daciei în două provincii, în anii 118-119, a atras după sine apariția unei serii monetare cu personificarea lor, însoțite de legendele *Dacia Superior* și *Dacia Inferior*.

După retragerea de pe o parte a teritoriilor cucerite de Traian, Hadrian a emis o monedă (*Senatum Consultum*) specială cu numele Dacia, prin care anunța că provincia rămâne în componența Imperiului, provincia fiind

reprezentată de o femeie cu așezată pe o stâncă cu stindard roman și sabie curbată dacică.

De numele a trei împărați ai dinastiei antoninilor: Traian, Hadrian și Antoninus Pius este legată seria *Provincia*, din care făcea parte și Dacia, personificată printr-o femeie cu arme tradiționale, care oferă o coroană de laur romanilor. Coroana reprezenta ajutorul militar oferit prin intermediul unor detașamente auxiliare.

În ciuda importanței strategice și a războaielor continue la Dunărea de Jos cu germanicii și „dicii liberi”, în următorii cca. 100 de ani motivul Daciei are o prezență redusă în lista preferințelor, doar rareori meșterii monetari mai reveneau la ea. Cu toate acestea, Dacia așa și nu a obținut o personificare „pașnică”, păstrând pe întreaga perioadă de existență a provinciei chipul unei femei însoțită de stindarde și/sau arme. Unii împărați aduc omagiu legiunilor care i-au susținut în conflictele pentru putere. Cele două legiuni detașamentele cărora au staționat cel mai mult în Dacia, Legiunea XIII Gemina (cantonată între anii 106-270 la Apulum) și Legiunea V Macedonica (cantonată între anii 107-161 la Troesmis și între 166-274 la Potaissa), au fost comemorate în emisiuni ale împăratului Septimius Severus (193-211).

O emisiune foarte discutată provine din Lydia și are pe avers pe efigia împăratului Lucius Verus (161-169), în legenda căreia pe revers este scris *Dacicul* (ΔΑΚΙΚΟC) în limba greacă. Pe reversul unei monede emisă de Marcus Aurelius (176-177) în cinstea victoriei în zona Dunării asupra germanicilor și sarmaților apare și stindardul dacic, fără ca ei să fie pomeniți în legendă. Altă monedă îi reprezintă pe împărații Macrinus (217-218) și Diadumenian (217-218), în spatele cărora este prezentă garda de corp dacică.

Titlul de „*Dacicus Maximus*” primit de împărații romani în secolul al III-lea nu este identificat în emisiunile monetare cunoscute.

La mijlocul secolului al III-lea războaiele la frontiera dacică readuc provincia în centrul atenției romanilor. În anul 246 împăratul Filip Arabul a acordat provinciei dreptul de a bate monedă la Sarmisegetuza¹ cu legenda *Provincia Dacia*. Seria era dedicată legiunilor din provincie: Legiunea V Macedonica și Legiunea XIII Gemina, imaginea Victoriei fiind amplasată deasupra simbolurilor legiunilor: vulturul și leul. Ele au apărut atât cu efigia împăratului, cât și cu cea a soției sale Otacilia Severa și fiului Filip II în pe emisiuni de sestertiu, dupondiu și as. Aceste monede servesc drept indiciu clar despre creșterea rolului legiunilor în impunerea pretendenților la tronul imperial, dar și a menținerii frontierelor în fața atacurilor din partea barbarilor.

Împăratul Traian Decius (249-251) va promova, seria *Dacia*, în diferite nominale, provincia fiind personificată printr-o femeie cu baston cu cap de măgar în mână (legat de cultul fertilității). Pe o altă serie va apare legenda

¹ Există și opinii că aceste monede ar fi fost confecționate în atelierele din Viminacium ori Apulum.

Dacia Felix, iar bastonul va fi înlocuit cu unul roman. Monedele cu efigia Herrenniei Etruscilla, soția lui Traian Decius, au continuat seria *Provincia Dacia*. Ea va fi prelungită pe timpul lui Herrenius Etruscus, Hostilianus, Trebonianus Gallus, Volusian, Aemilian, Valerian și Gallienus. Astfel, din anul 246 p. Chr. vor fi bătute monede și atelierele locale, care își vor exercita acest drept până în primii ani de domnie a împăratului Gallienus (253-268), care a închis mai multe ateliere provinciale, probabil pe la 256/257, și pe cel din Dacia. Gallienus, din cele două legiuni din Dacia, va omagia doar Legiunea V Macedonica, Legiunea XIII Gemina, în timpul rebeliunii din anul 258, l-a susținut pe uzurpatorul Ingenuus.

Încetarea emiterii emisiunilor monetare romane din Dacia la mijlocul secolului al III-lea, demonstrează scăderea autorității administrației romane în Provincie. Epitetul *Dacicus* va înlocui definitiv de *Carpicus*, deseori însoțit de *Gothicus* și *Sarmaticus*, care vor reflecta noua situație etnodemografică la Dunărea de Jos. După abandonarea provinciei doar doi împărați au obținut titlul de *Carpicus Maximus*, în anul 297 – Dioclețian, iar în anul 298 – Maximian.

Din provincia romană Dacia, nu sunt cunoscute monede cu numele provinciei scris în limba greacă, se cunoaște o monedă a împăratului Traian cu ΔAKIA în legendă, dar aceasta a fost bătută nu în Dacia, ci pe Creta. Orașele grecești ale Imperiului care se bucurau de dreptul de a confecționa monedă cu legendă în limba greacă indicau titlul în lui Traian ...ΔAK..., fără a pomeni în vreun caz provinci Dacia.

Ultimele monede cu legenda *Dacia Felix* au fost confecționate pe timpul împăraților Claudius II (268-270) și Aurelian (270-275), ultimele deja la începutul retragerii administrației romane din provincie.

Din mulțimea monedelor romane se evidențiază câteva monede omagiale cu efigia împăratului Titus (79-81) pe reversul cărora e prezentă titulatura emitenților care include și pe cea de *Dacicus*. Monedele de acest fel au fost confecționate pe timpul împăraților Traian (98-117) și Traian Decius (249-251).

Bibliografie:

Abramzon M.G., *Monety kak sredstvo propagandy oficial`noj politiki Rimskoj Imperii*, Moskva, 1995.

Gazdac C., *Circulația monetară în Dacia și provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, Cluj-Napoca, 2002.

Mattingly H., *Roman coins*, London, 1986.

Munteanu S., *Provincia Dacia pe monedele Romei imperiale*, Cluj-Napoca, 2002.

Popa A., Ciobanu L., *Moneda romană în Basarabia. Ghid metodic*, Chișinău, 2003.

Winkler I., *Moneda PROVINCIA DACIA*, in: SCN, V, 1971, p. 145-160.

EFIGII FEMININE PE MONEDELE ROMANE DESCOPERITE ÎN SPAȚIUL DINTRE PRUT ȘI NISTRU

Larisa CIOBANU

Efigia este reprezentarea în relief a chipului (bust sau cap) unui zeu, rege ori împărat de pe aversul monedelor antice. Dacă inițial grecii emiteau monede ce aveau redată pe avers doar profile de zei, imaginea muritorilor fiind considerată un sacrilegiu, ulterior situația se modifică treptat. Se presupune că chipul lui Apollon de pe staterii lui Filip II se aseamăna mult cu portretul acestui faimos rege macedonean, capul lui Heracles este identificat cu cel al lui Alexandru cel Mare, iar după ce diadohii se proclamă regi, ulterior anului 306 a. Chr., efigiile lor apar pe aversul monedelor sub înfățișare de zei. Urmașii primilor diadohi, fără nici un fel de complexe deja, nu-și mai ascund înfățișarea lor obișnuită, etalându-și busturile pe piesele emise de ei.

În monetăria romană efigiile apar din sec. I a. Chr., pentru ca din epoca lui Octavianus Augustus reprezentarea efigiilor imperiale și regale să devină un drept exclusiv al monarhilor în decursul întregii antichități. Spre deosebire de tradiția grecilor, pe aversul monedelor romane deseori apar și portrete ale membrilor casei imperiale, inclusiv femei (soții, fiice sau mame de împărați).

Utilizând, timp de secole, moneda romană ca mijloc de schimb, locuitorii interfluviului Prut-Nistru din prima jumătate a mileniului I p. Chr. cunoșteau, credem, destul de bine chipurile împăraților și co-împăraților romani, a celor asociați domniei prin ridicarea lor la rangurile de caesar și august. Pe aversul celor câteva mii de monede romane semnalate în spațiul în discuție și publicate se identifică efigiile a 75 de personalități, dintre care 16 sunt femei. În ordine cronologică, lista acestor distinse matroane romane ar arăta în felul următor:

Livia Drusilla, a treia soție a lui Augustus. Iulia Augusta din 14 a. Chr. (n. 58 a. Chr. – m. 29 p. Chr.);

Plotina/Pompeia, soția lui Traian (n. 70 – m. 129 p. Chr.);

Marciana, sora lui Traian, divinizată (n.? – m. 114 p. Chr.);

Sabina-Vibia, soția lui Hadrian. Augusta din 128 (n.? – m. 136 p. Chr.);

Faustina Senior/Annia Galeria Faustina, soția lui Antoninus Pius (105-140 p. Chr.);

Faustina Junior/Annia Galeria Faustina, soția lui Marcus Aurelius (130-175 p. Chr.);

Lucilla-Annia, fiica lui Marcus Aurelius, soția lui Lucius Verus (147-183 p. Chr.);

Crispina-Brutia, soția lui Commodus. Augusta din 177 (n.? – m. 183 p. Chr.);
Iulia Domna, soția lui Septimius Severus, mama lui Geta și Caracalla (n.? – m. 217 p. Chr.);
Plautilla/Fulvia Plautilla, soția lui Caracalla (n. Africa – m. 212 p. Chr.);
Iulia Soemias/Iulia Soemias Bassiana, mama lui Elagabal (n.? – m. 222 p. Chr.);
Iulia Maesa, sora Iuliei Domna (n.? – m. 223 p. Chr.);
Iulia Mamaea/Iulia Avita, mama lui Severus Alexander. Augusta din 222 (m. 235 p. Chr.);
Otacia Severa, soția lui Filip Arabul;
Etruscilla/Herrennia Cupressenia, soția lui Traianus Decius;
Helena, soția lui Constantius Chlorus, mama lui Constantin cel Mare (n. 248 – m. 328 p. Chr.).

În comunicarea de față ne propunem să enumerăm succint localitățile, unde au fost semnalate descoperiri izolate sau tezaure conținând monede romane cu efigii feminine pe avers. Tezaurul de la Larga (r. Briceni), cu 21 denari, conținea 1 AR cu chipul Sabinei, 3 AR – al Faustinei Senior, 2 AR – al Faustinei Junior, 1 AR – al Lucillei și 1 AR cu efigia Iuliei Domna. În tezaurul semnalat la mijlocul sec. XIX la Peremožnoe (r. Bilgorod-Dnistrovskij), cu 20 AR, era o monedă cu profilul Faustinei(?) și alta cu cel al Crispinei. Din 28 denari de la Rotunda, r. Edineț, o piesă avea efigia Faustinei Senior, două – ale Faustinei Junior și alte două – ale Lucillei. Din tezaurul de la Solonceni (r. Rezina), publicat recent, menționăm 6 denari cu imaginea Faustinei Senior și 7 AR – a Faustinei Junior. Un denar cu profilul Iuliei Maesa se afla printre cele 11 piese bătute la Tyras ale tezaurului de la Șabo (r. Bilgorod-Dnistrovskij). În componența primului tezaur semnalat la Tighina la sfârșitul sec. XIX este și 1 AR Faustina(?); printre piesele celui de-al doilea, cu 135 denari (1914), sunt 1 AR Sabina, 16 – Faustina Senior, 6 – Faustina Junior, 4 – Lucilla, 5 – Crispina. La Vasil'evka (r. Bolgrad), printre cei 15 denari târzii și antoninieni, se numără și 1 AR cu imaginea Otaciliei Severa.

Descoperiri izolate au fost semnalate în 21 de localități din Republica Moldova (22 monede: 17 AR, 3 AE și 2 AV), la care se adaugă trei piese ne-localizate (3 AR):

Bălțata (r. Criuleni), 1955 – 1 AR Faustina Senior (dintr-un mormânt distrus);
Bălțata de Sus (com. Bălțata, r. Criuleni), 1956 – 1 AR Faustina Senior
Bălțați (com. Țipala, r. Ialoveni), 1960 – 1 AR Faustina Senior;
Căușeni, 1950 – 1 AR Faustina Senior;

Colibași (r. Cahul), 1970-1976 – 1 AE Etruscilla;
Cot (com. Climăuții de Jos, r. Șoldănești), 1975 – 1 AR Faustina(?), perforată;

Dănceni (r. Ialoveni), 1975 – 1 AE Faustina Junior, uzată;

Lopatna (com. Jora de Mijloc, r. Orhei), 1953 – 1 AR Iulia Soemias (dintr-o așezare a culturii Sântana de Mureș-Černjachov);

Gura Bâcului (r. Anenii Noi) – 1 AR Lucilla;

Hlina (r. Briceni), 1966 – 1 AR Faustina Senior (de pe suprafața unei așezări Sântana de Mureș-Černjachov);

Horodiște (r. Rezina), 1972 – 1 AE Sabina;

Morenii Vechi (com. Valea Mare, r. Ungheni) – 1 AV Etruscilla (din 2008 se păstrează la muzeul din Ungheni);

Petrești (r. Ungheni), 1986 – 1 AR Faustina Junior (dintr-un mormânt al necropolei culturii Sântana de Mureș-Černjachov);

Palanca (r. Ștefan Vodă), 1903 – 1 AR Lucilla; 1979 – 1 AR Sabina;

Păulești (r. Călărași), 1914 – 1 AR Sabina;

Răzălăi, (r. Sângerei), 1974 – 1 AR Sabina;

Sălcuța (r. Căușeni), 1951 – 1 AV Faustina Junior;

Sănătăuca (r. Florești), 1976 – 1 AR Faustina(?), colecție particulară;

Șestaci (r. Șoldănești), 1999 – 1 AR Faustina Senior, colecție particulară;

Trebujeni (r. Orhei), 1969 – 1 AR Crispina;

Zaim (r. Căușeni), 1986 – 1 AR Faustina Senior;

Nelocalizate (din Republica Moldova) – 2 AR Faustina Senior și 1 AR Lucilla (aflate în fondurile MNAIM).

Alte monede romane cu efigii feminine au fost descoperite în nordul extrem al interfluviului Prut-Nistru, în regiunile Ivano-Frankovsk (12 exemplare) și Cernăuți (2 ex.), sau sudul extrem, în estul regiunii Odesa din Ucraina (5 ex.):

Černiiv (r. Tysmenicja, reg. Ivano-Frankovsk) – monede romane, inclusiv Iulia Augusta;

Galič (r. Galič, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AR Faustina(?);

Krylos (r. Galič, reg. Ivano-Frankovsk) – monede romane, inclusiv Faustina(?);

Snjatin (r. Snjatin, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AE Helena; monede romane, inclusiv Faustina(?);

Stril'če (r. Gorodenka, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AR Faustina(?);

Tysmenicja (r. Tysmenicja, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AR Faustina Senior (1898); monede romane, inclusiv Faustina(?) (până în 1885); monede romane de argint, inclusiv Faustina(?);

Viktoriv (r. Galič, reg. Ivano-Frankovsk) – monede romane, inclusiv Faustina Senior;

Zabolotiv (r. Zabolotiv, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AR Faustina Junior;

Zalukva (r. Galič, reg. Ivano-Frankovsk) – trei monede romane, inclusiv Faustina(?);

Nedoboivci (r. Hotin, reg. Cernăuți), 1898 – 1 AR Crispina;

Șipinci (r. Kicman', reg. Cernăuți) – 1 AR Faustina(?);

Bezimjanka (r. Tatarbuniar, reg. Odesa) – 1 AR Faustina Junior;

Glavan' (r. Arciz, reg. Odesa, 1889) – 1 AR Faustina Senior;

Ismail (r. Ismail, reg. Odesa), 1971-1975 – 1 AR Faustina Junior (fondurile Muzeului Arheologic din Odesa);

Mologa (r. Bilgorod-Dnistrovskij, reg. Odesa), 1975 – 1 AE Faustina Junior (fragmentată, descoperită pe suprafața așezării de epocă romană Mologa II);

Ostrivne (r. Arciz, reg. Odesa) – 1 AE Elagabal: Iulia Maesa.

Printre cele 426 monede romane descoperite la Tyras (191 [130 AE, 59 AR, 2 AV] găsite izolat și 235 [196 AE, 36 AR, 3 N] provenind din tezaure), datând de la Marcus Antonius până la Theodosius II, se numără 10 exemplare cu efigii feminine. Pe câte două piese sunt semnalate busturile Faustinei Senior (1 AE, 1 AR), Iuliei Domna (1 AE, 1 AR) și Iuliei Mamaea (2 AR), iar pe câte una – profilele Faustinei Junior (1 AR), Lucillei (1 AR), Plautillei (1 AR) și Iuliei Maesa (1 AR).

La Orlovka/Cartal au fost semnalate 37 de monede romane (9 AR și 28 AE, dintre care 3 AE alcătuiau un mic tezaur). Pe lângă piesele cu busturile lui Caesar, Agrippa și a 13 împărați, de la Tiberius până la Constantin cel Mare, se cunoaște o monedă de bronz cu efigia Faustinei Senior (din componența micului tezaur) și alta cu bustul Plautillei (descoperită izolat).

Pe Insula Șerpilor, unde se afla templul panelen al lui Ahilles, din 175 de monede romane publicate (144 AE și 31 AR), găsite izolat, cu datare din epoca Republicii și până la Honorius, 21 de exemplare au pe avers șapte chipuri de femei. Sunt semnalate câte o piesă de bronz cu efigiile Plotinei și Marcianei. Profilul Faustinei Senior apare pe 8 monede (6 AE și 2 AR), iar cel al Faustinei Junior – pe 5 AE. Lucilla este reprezentată pe 1 AE, Iulia Domna – pe 4 AE și Plautilla pe 1 AE.

În concluzie, constatăm descoperirea în tezaure a 66 de piese monetare cu opt efigii feminine (Sabina – 2, Faustina Senior – 28, Faustina Junior – 19, Lucilla – 7, Crispina – 6, Iulia Domna – 2, Otacilla Severus – 1, Iuliei Maesa – 1) din cca 1500 exemplare determinate după emitent. Izolat au fost găsite 76 monede, pe aversul cărora sunt 15 chipuri de femei (Iulia Augusta, Plotina și Marciana câte o piesă, Sabina – 4, Faustina Senior – 21, Faustina

Junior – 14, Faustina(?) – 10, Lucilla – 5, Crispina – 2, Plautilla – 2, Iulia Domna – 6, Iulia Soemias – 1, Iulia Maesa – 2, Iulia Mamaea – 2, Etruscilla – 2 și Helena – 1), din cca 900 piese inventariate. Datele prezentate arată că cel mai bine în spațiul studiat de noi erau cunoscute portretele Sabinei (semnalat pe 6 piese), Faustinei Senior (peste 50 de exemplare), Faustinei Junior (mai mult de 33 de exemplare), Lucillei (12) și Iuliei Domna (8). Astfel, vedem că și aceste informații selectate după un criteriu mai subiectiv (anunțat în titlul comunicării), ilustrează faptul că apogeul dezvoltării economice și militare a Imperiului Roman revine secolelor II-III p. Chr., iar imaginile celor mai curajoase, virtuozose și destoinice împărăteșe romane erau cunoscute și în afara granițelor lui oficiale.

Bibliografie:

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (II)*, Tyragetia, vol. II (XVII), nr. 1, Chișinău, 2008, 353-360.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (III)*, Tyragetia, vol. III (XVIII), nr. 1, Chișinău, 2009, 345-352.

Donoiu I., *Efigii feminine pe monedele romane*, București, 1983.

Kropotkin V.V., *Klady rimskikh monet na territorii SSSR*, in: Archeologija SSSR. Svod archeologičeskikh istočnikov, G-4-4, Moskva, 1961.

Matei H.C., *Civilizația Romei antice*, București, 1980.

Nudel'man A.A., *Topografija kladov i monetnyh nachodok*, in: Archeologičeskaja karta MSSR, vyp. 8, Chișinău, 1976.

Nudel'man A.A., *Očerki istorii monetnogo obraščeniija v Dnestrovsko-Prutskom regione*, Chișinău, 1985.

Popa A., Ciobanu L., *Moneda romană în Basarabia. Ghid metodic*, Chișinău, 2003.

Preda C., *Enciclopedie de numismatică antică în România*, București, 2008.

CIRCULAȚIA MONETARĂ DIN SPAȚIUL EST-CARPATIC ÎN SECOLELE X-XIV

Ion TENTIUC

Dezvoltarea economică a regiunilor de la est de Carpați din primele secole ale mileniului al II-lea p. Chr. a fost în consonanță cu cea din centrul și sud-estul Europei. Pornind de la aceasta, perioadele de avânt economic sau de crize politice a structurilor politice din Europa Centrală sau de Est se vor face resimțite în calitatea relațiilor comerciale și de schimb intern,

interregional și extern a comunităților de la est de Carpați. Analiza dinamicii circulației monetare a permis să se constate că aceasta este un indicator sensibil al ascensiunii sau a declinului relațiilor social-economice și implicit a celor politice.

Așa dar, de rând cu materialele care reprezintă obiectul schimburilor comerciale, descoperite în procesul investigațiilor arheologice, o imagine concludentă a dezvoltării relațiilor comunităților medievale românești din spațiul carpato-nistrean cu lumea înconjurătoare, cu popoarele sau statele limitrofe, o constituie materialul numismatic. Analiza frecvenței circulației monetare într-o regiune concretă permite prospectarea/radiografia calității contactelor și estimarea lor diacronică.

Comunitățile din spațiul est-carpatic și din Europa de sud-est, în toata perioada evului mediu timpuriu, au fost în centrul unor importante evenimente social-politice și militare care s-au derulat aici. Pe de altă parte, exploziile demografice, mișcările de populație, luptele pentru controlul căilor de comunicație sau a pășunilor (în cazul nomazilor), pornite de multe ori din regiuni foarte îndepărtate ale Orientului, se făceau resimțite cu multă intensitate și în spațiul carpato-nistrean. Astfel, triburile hunilor, avarilor, tiurcicilor, înfrânte în luptele de la nord de Marele Zid chinezesc sau pe de bușeele Marelui Drum al Mătăsii și cuprinse de valurile marii migrații a popoarelor, au traversat regiunile dintre Carpați și Nistru provocând dezastre ce cu greu pot fi rezumate în câteva cuvinte.

Cu toate acestea, Orientul a fost nu doar un germinator de popoare nomade sau răspânditor de dezastre provocate de acești cruzi războinici, dar a fost și un generator constant de civilizație răspândită cu regularitate metronomică peste lumea europeană încă semicreștină și profund barbarizată. Elementele de civilizație, realizările din domeniul tehnicii și științei, venite în special dinspre China, apoi și dinspre lumea araba, pătrund timid, dar constant, în regiune pe toată perioada evului mediu timpuriu.

După lupta de la Talas din anul 751 p. Chr., dintre armatele marilor puteri orientale, Califatul Abbasid al arabilor în ascensiune și Imperiul Tang al chinezilor împovărați de tradiții, cele două supraputeri ale timpului stabilesc relații politice, diplomatice și economice de durată. Aceste relații se realizează în primul rând pe Marele Drum al Mătăsii și pe nenumăratele lui ramificații care sunt străbătute de călători, pelerini și negustori. De rând cu ei sau împreună cu ei circulă spre Vest, străbătând spații, idei, cunoștințe, realizări ale tehnicii și științei etc. Dinamizarea contactelor de natură civilizatoare au influențat direct asupra evoluției și dinamicii statelor Europei Occidentale, dar și asupra formațiunilor statale și prestatale din Europa răsăriteană și de sud-est. Relațiile dintre Orient și Occident, realizate inițial prin intermediul negustorilor arabi, devin stabile și de durată pe toată perioada evului mediu.

Din această perspectivă, progresele în domeniul tehnicii agricole, pornite încă din secolul al IX-lea, au propulsat avântul relațiilor de schimb și al comerțului la mică sau mare distanță în Europa de Vest. Orașele italiene, legate de timpuriu de Islam și Bizanț, se realiază economiei monetare deja active în Orient și o redirecționează spre Europa (Braudel 1989, p. 113). Supraproducția (agricolă, de mărfuri etc.) se cere întotdeauna redistribuită, iar mijlocul cel mai eficient al acestui schimb este moneda. Perioada de relativă liniște politică din secolele VIII și IX p. Chr. din Europa de est și de sud-est, protejată de atacurile migratorilor după constituirea Chaganatului chazar, a avut consecințe favorabile pentru economia comunităților cercetate de noi.

Chiar dacă relațiile comerciale ale comunităților de la est de Carpați erau, pentru toată perioada evului mediu timpuriu, îndreptate cu precădere spre Imperiul Bizantin, una dintre cele mai mari puteri europene ale timpului (aceasta o demonstrează tot ansamblul de descoperiri arheologice și în primul rând importurile bizantine descoperite în majoritatea siturilor medievale cercetate), totuși nu erau neglijate nici ale regiuni.

Căile comerciale internaționale sau ramificații ale acestora care traversau spațiul est-carpatic, au fost utilizate, se pare, și de către negustorii arabi. În secolele IX și X în regiune pătrunde **moneda islamică** venită dinspre Califatul Abbasid al Persiei. Prezența ei mărturisește despre intensele contacte realizate pe direcția sud-nord de către negustorii arabi din Califatul Abbasid (750-1055/1258) pe cunoscutul drum „*de la varegi la greci*”. Aceștia stabilesc strânse relații cu Europa Centrală și statele nordice, inclusiv cu cele din Scandinavia (Brather 1995-1996, 91).

Prin aceasta se explică faptul că monede islamice, aparținând secolului al X-lea, bătute de emirul Adud ad Daula (943-983) în regiunea Fars au fost descoperite la Iacobeni (Iași), la est de Carpații Orientali. Câteva piese de la Echimauți și Alcedar, descoperite de Gh.B. Fedorov, au fost emise la Samarkand între 903 și 943 p. Chr., altele două au fost bătute la Balkh în anii 926-927 și 914-943. Califii din dinastia Samanizilor care au domnit la Buhkara, în Asia Centrală, au controlat circulația mărfurilor pe unul din importanțele segmente ale Marelui Drum al Mătășii, distribuindu-le de aici spre Europa Centrală și țările nordului. Monede ale dinaștilor samanizi, nedeterminate, au fost descoperite și la Cetatea Albă (Nudel`man 1985, 84-89).

În tezaurul de la Alcedar, descoperit în anul 2008, a fost identificat un dirhem cufic emis de dinastia Buidă în anul 349 A.H. (960-961 p. Chr.), în orașul Ram Hurmuz din provincia Khusistan în numele stăpânilor Rukn ad-Daula, Muizz ad-Daula și al califului al-Muty. Tot aici a mai fost găsită o imitație după un dirhem cufic cu prototip necunoscut (Boldureanu 2010, 301-305). În opinia cercetătorilor monedele reprezintă cea mai târzie pătrundere a emisiunilor cufice în spațiul pruto-nistean (deceniile 7 și 8 ale secolului X), cele mai timpuri fiind de la ultimul suveran al Califatului Ome-

iazilor, califului Marwan al II-lea (745-750 p. Chr.), aceasta fiind descoperită la Bosia (Iași) (Teodor 1985, 265-268; Musteață 2007, 165-182).

Moneda bizantină. La sfârșitul secolului al X-lea Imperiul Bizantin revine la Dunărea de Jos și restabilește legăturile comerciale și circulația monetară cu spațiul est-carpatic, pe care îl domină economic până la marea invazie mongolă din anii 1241-1242 (Spinei 1994, 122-125). Circulația monetară nu reflectă decât parțial relațiile de schimb de la nordul Dunării de Jos și din spațiul carpato-nistrean. Faptul că cea mai mare parte a monedelor bizantine descoperite aici aparține celor din metal comun, predominând piesele din bronz sau aramă, demonstrează că erau utilizate ca mijloc curent de schimb de către populația locală.

Criza Imperiului Bizantin de după anul 1204 a făcut ca în spațiul carpato-nistrean moneda bizantină să fie, în mare parte, înlocuită pe piețele de schimb cu cea central-europeană în regiunile de nord și cu **monede ale Hoardei de Aur** în zonele din partea centrală a Moldovei, aflate sub controlul politic direct al mongolilor. După moneda romană din primele secole ale erei noastre, nici o altă monedă, până la apariției celei locale, nu a avut o circulație atât de intensă (Spinei 1994, 259) ca cea a Hoardei de Aur. Stabilit la Dunărea de Jos, înrudit cu împăratul bizantin Mihail VIII Paleologul cu a cărui fiică este căsătorit, desprins de sub autoritatea hanilor de la Sarai, tümen-noionul Nogai își arogă stăpânirea unor impresionante teritorii cuprinse între Don la răsărit și Dunăre la apus. La Isaccea Nogai bate propria monedă, cu titlul de han. Moneda acestuia, bătută în bronz și argint este răspândită în Moldova, Dobrogea, estul Munteniei și Crimeea (Spinei 1994, 210). Căsătoria cu o prințesă bizantină a făcut ca pe monedă să apară imaginea acvile bicefale stilizate, de factură bizantină, simbol al autorității imperiale, sau numele gresesc al lui Isus Chrisos. Viața economică reflectată prin prezența monedei lui Nogai și Jöga, bătute la Isaccea, este deosebit de intensă în ultimele două decenii ale secolului al XIII-lea.

Moneda central-europeană din a doua jumătate a secolului al XII - primul sfert al secolului al XIII-lea. Au fost descoperite la Bâta Doamnei (Piatra Neamț), Lencăuți (Cernăuți) și Hotin. În majoritatea lor aparțin secolului al XII-lea (Spinei 1994, 126). Cel mai reprezentativ este tezaurul de la Hotin cu peste 1000 de piese. Monedele sunt reprezentate de bractiate germane emise în Saxonia Inferioară, Saxonia Superioară, Thuringia, Hessen, Franconia și Rhein-Pfalz; un pfennig de Carinthia; un dinar din Boemia; un dinar de Ungaria. Cea mai timpurie este cea de Ungaria, de la Solomon (1063-1074), iar cele mai târzii cele emise de regele Boemiei Premysl I Otrok (1197-1230) și bracteatele de Meisen din preajma anului 1230.

Moneda genoveză. Comerțul cu cereale, dar și cu sare, vinuri, ceară, miere și sclavi ale negustorilor genovezi, efectuate prin intermediul Vicinei,

Chiliei și Cetății Albe, cu porturi la Dunărea de Jos și Nistru, a făcut ca în spațiul est-carpatic să circule monede ale republicii ligure. După semnarea tratatului de la Nimphaion din 13 martie 1261, Imperiul Bizantin oferă mari privilegii comerciale genovezilor în Marea Neagră, transformată, după expresia plastică a lui N. Iorga, în „*lac genovez*”. Chiar dacă cuvintele hanului mongol al Hoardei de Aur „*pe fața mării, cuvântul nostru are greutate și avem putere*” sunt atribuite lui Geanibek (1342-1357), genovezii încă de la sfârșitul secolului al XIII-lea au trebuit, prin consistente retribuții bănești, să obțină și consimțământul mongolilor, care devenise adevărați protectori ai negustorilor. Ultimii erau considerați de hani „*fundamentul statului*”.

Crearea unor emporii comerciale în lungul litoralului de nord-vest al Mării Negre și la gurile Dunării a stimulat comerțul și schimbul de produse din spațiul est-carpatic. Chiar prima mențiune a Cetății Albe, cea de la 1290, este în legătură cu prezența negustorilor genovezi în portul de pe Nistru. Aceștia au folosit spațiul est-carpatic atât pentru procurarea cerealelor de la localnici, cât și pentru comerțul de tranzit spre orașul Lwow și spre centrul și nordul Europei. Asupra volumului tranzacțiilor genovezilor la Dunărea de Jos s-au păstrat registre ale unor notari (Gabriele di Predono) de la Pera, din anul 1281, în care sunt înregistrate sume de zeci de mii de hiperperi de aur lunar. Către mijlocul secolului al XIV-lea de la Chilia spre Pera genoveză, situată lângă Constantinopol, se exportau zeci de mii de chintale de grâne. Cu tot avântul comerțului genovez și mențiunea hiperperilor și sommilor utilizați în tranzacții, în spațiul est-carpatic s-au descoperit foarte puține monede genoveze. Un genovin de aur datând din secolul al XIV-lea a fost descoperit în componența tezaurului de la Brăiești (Botoșani) (Iliescu 1977, 157).

Moneda venețiană. În comparație cu negustorii republicii ligure, venețienii din republica dogilor, după încheierea Tratatului de la Nimphaion din 1261 și restabilirea Imperiului Bizantin, își pierd privilegiile din timpul Imperiului latin (1204-1261). Pierderea pozițiilor dominante în Marea Neagră a fost redobândită cu prețul a trei „*războaie ale Strâmtorilor*” duse cu Genova.

Veneția a bătut propria monedă, cu nominal mărunț, dinarul de bilon, deja în secolul al XI-lea. În anul 1284 republica dogilor bate prima monedă de aur, ducatul. Acestea sunt prezențe rare în spațiul românesc de la sud și de la est de Carpați. Cele mai timpurii monede venețiene (sau imitații realizate de genovezi) au fost descoperite în cadrul unor tezaure, cum ar fi cel de la Brăiești (Botoșani) cu 70 de ducați venețieni și 27 de imitații ale acestora (Iliescu 1977, 157-158). Ducați venețieni au mai fost descoperiți, izolat sau în cadrul unor tezaure, la Bălțata (Criuleni), Cupcui (Leova), Dezghingea (Comrat), Orheiul Vechi, Visoca (Donușeni), dar și la Borolea (Botoșani), Cârpiți (Iași), Tăcuta (Vaslui) etc., circulând în cea mai mare parte în secolele XIV și XV, dar întâlnindu-se și în secolul următor.

Monedele bulgărești. Chiar dacă menționi despre o anumită prezență a monedei statelor medievale bulgărești au existat și anterior, cercetările din ultimii ani au atestat prezența monedei bulgărești în unele centre urbane din perioada Hoardei de Aur, cum ar fi Costești (Ialoveni), Orheiul Vechi și Cetatea Albă. L. Polevoi ridică problema unor monede cu imaginea acvilei bicefale datate în anii 40-60 ai secolului XIV, descoperite la Orheiul Vechi, care ar putea aparține statului bulgar a lui Balica și ulterior lui Dobrotiță, de la sud de Dunăre. Pe de altă parte, E. Oberländer-Târnoveanu publică o serie de monede genovezo-tătare. Pe avers acestea au o tamga care nu aparține dinastilor Hoardei de Aur și nici hanilor care au condus Hoarda din Crimeea (Oberländer-Târnoveanu 1981, 93-94). În opinia cercetătorului, legenda în limba greacă și prezența acvilei bicefale nu pot fi legate de Genova, ci de o formațiune politică locală, apărută în rezultatul luptelor interne din Hoarda de Aur, declanșate pe la 1361 și care au durat peste două decenii. O asemenea formațiune a fost atestată între 1362 și 1368 în sudul Basarabiei și nordul Dobrogei sub conducerea lui „*Demetrius, princeps Tartarorum*”. Este posibil ca și monedele atribuite de către L. Polevoi unui dinast bulgar să fi aparținut formațiunii efemere a lui Dimitrie apărute pe ruinele Hoardei de Aur între anii 1360 și 1380 în sudul Basarabiei.

Bibliografie:

Boldureanu A., *Vizantijskie i islamskie monety iz Alčedarskogo klada*, in: Stratum Plus, 5, 2010, c. 301-305

Braudel F., *Țîmpul lumii*, vol. I, București, 1989.

Brătianu Gh.I., *Marea Neagră. De la origini pînă la cucerirea otomană*, vol. I-II, București, 1988.

Giurescu C.C., *Les Génois au Bas-Danube aux XIIIe et XIVe siècles*, in: Colocviul româno-italian „Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII-XIV”, București, 1977, p. 47-61.

Iliescu Oct., *Istoria monedei în România (c. 1500 î.e.n. - 2000)*, București, 2002.

Iliescu Oct., *Monedele lui Mircea cel Bătrân*, Brăila, 2008.

Kirițescu C.C., *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui (vol. I)*, București, 1997.

Spinei V., *Comerțul și geneza orașelor din sud-estul Moldovei*, in: *Analele Brăilei*, S.N., I, 1993, 1, p. 171-236.

Spinei V., *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994.

Tentiuc I., *Populația din Moldova Centrală în secolele XI-XIII*, Iași, 1996, p.126-145.

Teodor D.Gh., *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978.

EMISIUNILE MONETARE DE SADAGURA

Ana BOLDUREANU

La inițiativa armatei ruse, care a ocupat Principatele Române în timpul războiului ruso-turc din anii 1769-1774 pe piața Moldovei, dar și a Țării Românești au fost lansate niște monede “locale” de bronz. Comandamentul rus a justificat baterea acestor emisiuni prin necesitatea unei monede divizionare pentru plățile efectuate de unitățile militare rusești în Moldova și Țara Românească. Inițial, comandamentului rus intenționase să utilizeze bani de hârtie la plata produselor și furajelor. Populația locală însă, fiind obișnuită cu banii metalici și îndeosebi cu emisiuni din aur și argint, a respins din start asigurațiile rusești. La fel de riscantă ar fi fost și introducerea pe piața Principatelor Române a copeicilor rusești de cupru, care nu erau cunoscute în regiune și a căror transportare ar fi necesitat cheltuieli enorme. În același timp, achiziționarea proviziilor și a furajelor în schimbul monedelor de aur și argint nu erau rentabile vistieriei rusești. Astfel, s-a simțit nevoia punerii în circulație a unei monede divizionare speciale, care ar circula în ambele țări române.

General-anșeful Piotr Rumjancev, comandantul armatei ruse în Principatele Române, a inițiat emiterea unei asemenea monede, folosind la bătrea lor bronzul rezultat din topirea tunurilor capturate de la otomani. Cele cca. 900 de tunuri capturate de la turci, reprezentau un suport important în realizarea acestui proiect în Principatele Române, sugerând și posibilitatea obținerii de mari profituri. Posibilele urmări grave legate de căderea prețurilor, de scumpiri exagerate, de deteriorarea comerțului, care ar putea provoca revolte în rândurile populației, nu a preocupat comandamentul rus. P. Rumjancev a hotărât concesionarea dreptului de bătere a monedelor unei persoane particulare. Acest privilegiu i-a fost propus afaceristului de origine saxonă, baronului Peter Nicolaus Gartenberg, care ocupa în acel moment postul de administrator al monetăriei din Varșovia. Anterior, acesta activase în Saxonia, la curtea prințului elector al Saxoniei și rege al Poloniei August al III-lea (1733-1763), unde s-a ocupat de supravegherea mineritului și a producției monetare. Pentru merite deosebite în activitate, în anul 1758 fost primit în rândurile nobilimii saxone cu numele de von Gartenberg, iar la 1758 a fost ridicat la rangul de baron al Imperiului German de Națiune Germană. După moartea lui August al III-lea, P. Gartenberg a fost tras la răspundere pentru importante delapidări și prejudicii financiare. Reușind sa-și răscumpere libertatea cu prețul a 20 mii de taleri de argint, Gartenberg se stabilește în anul 1765 în Polonia. Noul rege al Poloniei Stanislav August (1764-1795) i-a încredințat organizarea producției monetare în contextul înfăptuirii unei

reforme monetare, dar și lucrări legate de extracții miniere. Baronul a re-deschis monetăria de la Cracovia, care nu funcționase de 80 de ani, în care a bătut monede de cupru din metal adus din Rusia. La 1766 aici se băteau deja șilingi de cupru, jumătăți de groși, groși și trojaci, pe reversul cărora, sub stemă apăreau inițialele lui Gartenberg “V.G” sau “G”. Activitatea monetăriei a fost întreruptă la 21 iunie 1768, când a fost devastată de către trupele Confederației de la Bar¹. Gartenberg a fost nevoit să evacueze echipamentul monetăriei, printre care și nouă mașini de batere în Varșovia. În același an, Stanislav August i-a concesionat monetăria din Varșovia pentru perioada 1768-1772, unde a continuat să bată monede din cupru. Această activitate i-a adus baronului venituri de milioane și o înaltă reputație la curtea regelui. Drept răsplată, regele îi oferă indigenatul², titlul de consilier intim al regelui Poloniei și al electorului Saxoniei, precum și supranumele Sadogorskij.

Fiind încă arendaș al monetăriei din Varșovia, Gartenberg a acceptat propunerea lui Piotr Rumjancev de a organiza producția monetară în Principatele Române. În acest sens, acesta vine în Moldova în primăvara anului 1770, iar la 24 februarie 1771, semnează contractul de batere a jumătate de milion de ruble în copeici de bronz. Contractul prevedea amplasarea monetăriei la Iași, unde să funcționeze sub supravegherea directă a comandamentului rus. A fost specificată cantitatea pieselor care urmau să fie bătute dintr-un pud de metal³ precum și valoarea lor nominală de 5, 1 1/2 și 1/2 copeici. Antreprenorul urma să bată monede în baza schițelor grafice oferite de comandamentul rus, iar noile monede trebuiau să circule în ambele Principate. Echipamentul monetăriei și meșterii monetari aveau să fie achitați de Gartenberg, în timp ce P. Rumjancev era responsabil de aprovizionarea cu metal, de transportarea în siguranță a utilajului și de asigurarea cu brațe de muncă a monetăriei. Foarte curând, cei implicați în proiect și-au dat seama ca organizarea la Iași a monetăriei nu este potrivită, având în vedere situaarea capitalei în apropierea teatrului de război, dar în același timp și cam departe de Polonia, de unde Gartenberg urma să aducă utilaj și meșteri. În această situație, comandamentul rus, a ordonat Divanului să trimită în toate ținuturile chestionare însoțite și de reprezentanții baronului, cu scopul aflării unui loc, care ar întruni condițiile necesare organizării monetăriei. Răspuns po-

¹ După acceptarea de către regele Stanislav August a protectoratului Imperiului Rus asupra Uniunii Polono-Lituaniane, mai mulți magnați, printre care și Kazimir Pulaski, nemulțumiți de situație, au înființat la 29 februarie 1768 o confederație în orașul Bar și au jurat să se opună intervenției rusești. Confederația de la Bar a declanșat un război civil cu scopul de a-l răsturna pe Rege și a luptat până în 1772, când revolta a fost înăbușită de intervenția rusească.

² Indigenat – dreptul de cetățenie într-un stat.

³ Pud – unitate (rusească) de măsură pentru greutate egală cu 16,38 kg.

zitiv a venit de la starostii de Cernăuți: Imbo (Leon d'Ymbault) și Ilie Herescul, care au confirmat, că reprezentanții baronului Gartenberg au stabilit un loc potrivit în preajma localității Rogojna, pe malul stâng al Prutului. După aprobarea locului de către Divan, în cinci – șase luni au fost efectuate lucrările de amenajare a monetăriei și a spațiilor locative, în care s-au stabilit cei cca 50 de lucrători ai întreprinderii: meșteri monetari, lemnari, cizmari, șelari etc. Monetăria devenise astfel nucleul unei noi localități, care începuse să fie numită Sadagura¹, după numele polonez al baronului Gartenberg. În luna august 1771 a sosit primul lot de metal, reprezentând tunuri capturate de la otomani din cetatea Hotin cu greutatea de o mie de puduri. Ulterior, pe parcursul funcționării monetărie, au mai fost aduse tunuri și din alte cetăți cucerite: Brăila, Chilia, Tighina, Cetatea Albă, de la Iași, Focșani și București, dar și din Polonia și Rusia. Monetăria a funcționat până în august 1774. Pe parcursul a patru ani de activitate aici s-a bătut o mare cantitate de monede de cupru și câteva tipuri de medalii, concomitent fiind fabricate clopote și chiar tunuri ușoare pentru flota rusă.

Prima tranșă de monede bătute la Sadagura în sumă de 10 mii de ruble a fost predată de către concesionar Divanului în luna iunie 1772. De atunci, toate tranzacțiile în principate se efectuau cu monede de Sadagura, iar emisiunile monetare din aur și argint erau retrase de pe piață prin intermediul diferitelor dări și impozite. În schimb, încasarea acestora de către visteria armatei ruse, a fost strict interzise de către comandamentul de ocupație. Astfel, chiar de la început, monedele de Sadagura, întruneau toate caracteristicile unei “monede de război”, reprezentând un mijloc de retragere a emisiunilor de aur și argint de pe piața celor două țări române.

În primăvara anului 1773 a fost acordat un nou privilegiu de batere a monedelor de același tip în sumă de 500.000 de ruble, general-maiorului Melissino. Acesta a cedat drepturile de batere asesorului de colegiu Popanelopulo, care, la rândul său le-a vândut lui Gartenberg. Astfel, baronul a ajuns să dețină în mâinile sale întreaga producție monetară a Principatelor Române. Conform unui raport al lui Gartenberg, la Sadagura între 1771-1774, au fost bătute monede de bronz în sumă de 618.629 ruble, cu toate că conform unor calcule, suma putea fi mai mare.

La 21 iulie 1774 a fost semnată Pacea de la Kuciuk-Kainargi, conform căreia Principatele Române rămâneau sub autonomia Imperiului otoman, iar armata rusă urma să părăsească regiunea. Conform ordinelor lui Rumjancev, responsabilul de finanțele Moldovei și ale Valahiei, general-maiorul A. Rimskij-Korsakov și Mader, au dispus achitarea tuturor dărilor în monede aur și argint, interzicând totodată scoaterea din țară a monedelor de Sadagura. Refuzul negustorilor de a primi aceste monede în schimbul produselor și

¹Azi cartier al orașului Cernăuți.

a altor mărfuri, a provocat în vara anului 1774 proteste la Iași. Pentru ameliorarea situației, Divanul a hotărât ca o treime din plăți în toate operațiunile financiare, să fie efectuate în monedă de bronz, iar restul, în emisiuni de aur și argint. Această măsură n-a calmat spiritele, iar răzvrătirea poporului a fost înăbușită de armată. Ulterior, Rimskij-Korsakov a raportat că în Iași produsele alimentare nu se mai puteau cumpăra pe monede de aramă, că atât populația, cât și slujbașii Divanului, dar și militarii ruși și prizonierii otomani, care-și primeau îndemnizația în monedă de bronz, nu-și mai pot cumpăra mâncare.

La 25 noiembrie 1774, în vederea încheierii socotelilor cu baronul Gartenberg, Rumjancev îi cere lui Rimskij-Korsakov să prezinte un raport referitor la îndeplinirea obligațiilor contractuale ale baronului, bilanțul final al afacerii fiind însă finisat abia în februarie 1775.

Monedele de bronz bătute Sadagura între anii 1771-1774 puse în circulație au avut valoarea nominală fixată atât în sistemul monetar otoman, cât și în cel rusesc: 1 para/3 denghi și 2 parale/3 copeici (șase denghi). Conform contractului, Gartenberg urma să bată monedele în baza unor schițe grafice oferite de către ruși. Existența mai multor probe monetare cu anul 1771, demonstrează însă că baronul a fost acela care a propus mai multe tipuri de monede. Astfel, sunt cunoscute trei tipuri de probe de 3 denghi și o probă pentru 5 copeici. Tuturor acestor probe le este specifică amplasarea pe avers a acvilei bicefale ruse care purta pe piept sau la picioare (în cazul monedei de 5 copieici) stemele Moldovei și a Țării Românești, iar pe revers în diferite variante – cifrul Ecaterinei a II-a. Rumjancev a evitat amplasarea pe emisiunile de Sadagura a însemnelor care ar sugera apartenența acestora Imperiului rus. Din aceste considerente a fost selectat pentru baterea oficială și punere în circulație tipul de emisiuni de 1 para/3 denghi care avea pe avers imaginea a două scuturi înclinate unul spre celălalt: în cel din stânga fiind amplasat capul de bour al Moldovei, iar din dreapta - acvila Munteniei cu cruce în cioc și semilună conturnată; deasupra scuturilor coroană domnească; în exergă 1771; semicircular legenda: МОИ. МОЛД : И ВАЛИАК (adică: moneda Moldovei și Valahiei); cerc zimțat exterior. Pe emisiunile din anul următor, în exergă apare 1772, fiind ușor modificată și legenda: МОИ . МОЛД : И ВАЛЮК. Pe revers: cartuş pătrat cu laturile torsadate; cerc zimțat exterior; muchia ornamentată cu un motiv vegetal. În anul 1772 se introduce un nou nominal cu valoarea de 2 parale/3 copeici, a căror aspect se deosebea primele doar prin exprimarea nominalului.

În anul 1773 sau bătut emisiuni de 2 parale/3 copeici, fiind cunoscute însă și piese de 1 para/3 denghi și de 2 parale/3 copeici cu un desen modificat față de cel al pieselor obișnuite din circulație, mai ales prin ghirlandele de trandafiri care împrejmuiesc stemele Principatelor, bătute din bronz, dar și din argint.

În anul 1774 au fost bătute piese de 1 para/3 denghi, după tipul celor din anul 1772 și emisiuni de 2 parale/3 copeici.

La retragerea armatei rusești de ocupație, monedele bătute la Sadagura nu au fost preschimbate în monede curențe, pierzându-și orice valoare.

Armatelor rusești care părăseau Principatele Române, le-a fost strict interzis să introducă emisiuni de Sadagura pe teritoriul Imperiului Rus. Atunci, când la Kiev la un funcționar au fost găsite 787 de ruble și 57,5 copeici în monede de Sadagura, acesta a fost biciuit, iar banii confiscați și transportați la Moscova. La fel s-a procedat cu piese de același fel, în greutate de cca 83 de puduri, rechiziționate de la populație în anii 1779 și 1780 în gubernia Kiev. În 1788 a fost luată hotărârea de a bate peste emisiunile de 2 parale/3 copeici groși, iar peste cele de para/3 denghi, copeici.

Monede de Sadagura au fost găsite în mai multe descoperiri izolate pe teritoriul Republicii Moldova, dar și în tezaure. Astfel în tezaurul descoperit la Chișinău în anul 1908, pe lângă monede de cupru de la Ecaterina I-a (1725-1727) și Ecaterina a II-a, au fost atestate și cinci exemplare de emisiuni 2 parale/3 copeici, emise în anul 1772. La Giurgiulești, raionul Cahul în anul 1976 a fost găsit un alt tezaur alcătuit în întregime din monede de Sadagura. 2 parale/3 copeici, 1772 (11 ex.), 1773 (3 ex.).

Bibliografie:

Iliescu Oct., *Istoria monetei în România*, București, 2002.

Homutescu V.M., Homutescu A., *O istorie a monedelor Sadagura*, Iași, 2011.

Pivovarov, S., *Numizmatični pam'jatki Bukoviny*, Černivci, 2002.

Vinkler P., *Iz istorii monetnogo dela v Rossii. Moldavo-valachskaja moneta (1771-1774)*, Sankt-Peterburg, 1899.

BANII – MIJLOC DE RĂSPÂNDIRE A BOLILOR INFECȚIOASE ȘI A EPIDEMIILOR

Valentin ARAPU

Problema răspândirii bolilor infecțioase și a epidemiilor prin intermediul banilor este importantă prin posibilitatea abordării interdisciplinare, vizând nemijlocit cercetările istorice, numismatice, istoria medicinei, în special a epidemiologiei. Pentru acordarea unei coerențe materialului prezentat ne vom baza în mod special pe metoda comparativă. Problema rolului nefast al banilor – în calitatea lor de mediatori în răspândirea unor maladii infecțioa-

se și epidemii – a fost abordată tangențial în studiile următorilor cercetători: P.Gh. Samarian, I. Moga, I.D. Condurachi, Frederic F. Cartwright, M. Biddis, M.V. Supotnicki, N.S. Supotnickaja.

Importanța polivalentă a banilor pentru prosperarea unei țări a fost accentuată de nenumărate ori în literatura de specialitate europeană începând cu primii ideologi ai politicii mercantiliste. În acest context Ioachim I. Becher concepea monedele drept un mijloc primordial de valorificare și schimb, fiind convins că *“banul este nervul și sufletul unei țări”*. Dar în anumite perioade din trecutul umanității, banii, de rând cu unii factori de ordin biologic, au jucat un rol nociv, contribuind la răspândirea unor epidemii și chiar pandemii.

În epoca medievală deseori epidemiile erau răspândite prin intermediul vaselor comerciale și ale negustorilor, care la rândul lor infectau locuitorii porturilor prin efectuarea operațiilor de vânzare-cumpărare. Pandemia ciumei din anii 1346-1353, cunoscută drept *„moartea neagră”* a cuprins majoritatea statelor europene. La 24 iunie 1348 molima a ajuns în Marea Britanie, fiind adusă probabil de o corabie din Gasconia care a acostat în portul Melcombe, actualmente orașul Weymouth. În scurt timp ciuma bubonică a pătruns în Bristol, Oxford și Londra. Se pare că totuși banii nu reprezentau principalul mijloc de contaminare, deoarece pe timp de iarnă în Londra au fost atestate doar câteva victime; din cauza frigului rozătoarele, puricii și oamenii au fost mai puțin activi. Numărul celor decedați a crescut simțitor în lunile martie și aprilie.

Circulația monedelor a reprezentat prin sine un mijloc de răspândire a maladiilor și de contaminare. Pentru a preîntâmpina răspândirea ciumei, monedele se spălau cu oțet sau se țineau un timp în vase umplute cu oțet, după care erau repuse în circulație. Remediu *„Oțetului celor patru tâlhari”* provine din Marsilia, bântuită de ciumă în anii 1720-1722. Conform legendei, patru tâlhari prădau casele ciumaților, nefiind contaminați până la stingerea focarului epidemiei. După ce au fost prinși, li s-a propus să-și dezvăluie secretul licorii care le asigura imunitatea în schimbul grațierii. Astfel a apărut rețeta substanței de profilaxie a ciumei, compusă din oțet, camfor și diferite părți de plante fărâmițate (mintă, scorțișoară, usturoi, salvie, garoafă etc.).

Monedele, aflate în schimburile comerciale interne și externe ale Țării Moldovei, prezentau anumite pericole pentru utilizatori. Este vorba de contaminarea cu diferite boli, transmise prin atingerea monedelor. Metoda de profilaxie a monedelor, venită din Occident, prevedea prelucrarea lor cu oțet. Circulația monetară, de rând cu comercializarea lânii, ar fi putut contribui esențial în anul 1770 la răspândirea epidemiei de ciumă din Țara Moldovei în Polonia și mai departe în Moscova.

În anul 1770, în toiul unei epidemii de ciumă, negustorii evrei au cumpărat „cu prețuri mici la Iași, la Șozimo, și alte țări infectate, diferite obiecte provenind de la familia de bogătași, morți de ciumă, și li-au revândut în Polonia”, contribuind astfel la o răspândire și mai mare a acestui flagel. Dar s-au întâmplat și cazuri inverse, astfel la finele iernii din anul 1770 un milițian venit din Galați (unde era ciumă) la Iași, i-a vândut un cojoc turcesc unui evreu, în consecință „evreul și doi copii au murit de ciumă”, iar hoții au prădat casa evreului, răspândind astfel ciuma în oraș. Epidemia în cauză a fost stinsă abia în vara anului 1772.

La 23 ianuarie 1785 trimisul austriac Michael Merkelius relatea în raportul său următoarele: „la 17 în spre seară, lângă Slobozia, am găsit o casă arsă; din informații am aflat că s-ar fi întâmplat următoarele: se pare că un pescar din Baltă, din satul Dudești, de unde vine toată bănuiala de ciumă, a tras într-o noapte, cu un car plin de pește, aici la cârciumă, pentru că se simțea rău, iar noaptea i-a fost și mai rău. Peste noapte, cârciumarul care era țigan, a furat de la pescar câțiva pești frumoși și 10 lei din pungă”. A doua zi pescarul a plecat în direcția satului Perieți, decedând la o depărtare de 4-6 ore de cârciumă. „Țiganul unde a înnoptat pescarul, după câțiva timp s-a bolnăvit și el de ciumă, împreună cu toți oamenii lui, și n-a scăpat decât femeia lui, care ia îngropat pe toți, iar cârciuma a fost arsă cu toate lucrurile”.

Răspândirea ciumei l-a impus pe Alexandru Moruzi, domnul Țării Românești, la 30 mai 1795 să prescrie luarea unui șir de măsuri de către Spătar și Agie, ordonând „... Să nu se oprească din târgul Cucului lucrurile de muncă, numai paralele să le treacă prin oțet, iar alt alișveriș¹ de lucruri să fie oprit”. Domnul a ordonat „ca banii să fie primiți într-un vas cu oțet și numai după câțiva timp să fie scoși și repuși în circulație”. Această măsură de profilaxie era aplicată în majoritatea țărilor occidentale, deși un șir de specialiști o luau în derâdere, inclusiv Mercurialis și Diemerbroeck o considerau ineficientă în tratarea epidemiei vizate. Totuși majoritatea medicilor recomandau spălarea monedelor în oțet pentru a preîntâmpina răspândirea ciumei. Klaus Martin Richter în Analele istorice ale Novgorodului atribuia ivirea ciumei în localitate, doar schimbului de bani. Frantz von Schraud, afirma că ciuma a fost adusă în 1795 de la Iregh la Gross-Radinze de o femeie care primise bani de la rudele ei izolate în Iregh. El relatează că vizitând un lazaret, a „auzit că doi voiajori izolați în acel lazaret, unul din ei a ascuns o casetă cu bani. După ce au terminat carantina, în momentul când trebuiau să se despartă, fiecare pentru țara lui, și-au adus aminte de o datorie bănească dintre ei; pentru a se achita a deschis caseta, și a scos banii ce trebuia să dea, dar amândoi s-au îmbolnăvit de ciumă”.

¹ Alișveriș – vânzare, negoț, afaceri.

Actualmente drept „*bani murdari*” sunt considerate capitalurile acumulate pe căi frauduloase, în același timp banii pot fi murdari și la propriu. În anul 2008 în Rusia au fost efectuate cercetări pentru a determina cât de „murdari” sunt banii, astfel bancnotele mai vechi, aflate în circulație, erau „populate” de până la 500 specii de bacterii și 3-4 specii de ciuperci purtătoare de mucegai. Spălarea banilor la propriu este caracteristică pentru mai multe state contemporane. Cele mai curate bancnote sunt considerate bancnotele de euro care sunt prelucrate cu o soluție anti-microbiană. În Japonia bancnotele pot fi curățate în bancomate la o temperatură de 200° în baza solicitării unui program special. Sunt utilizate și metode speciale de curățare a banilor cu ajutorul ozonului și a razelor ultraviolete.

Astfel, de la apariția banilor până în prezent, banii în formă de monede sau bancnote, pe lângă beneficiile oferite oamenilor, au reprezentat și anumite pericole, legate de răspândirea unor boli infecțioase și epidemii. Măsurile de curățare și spălare a banilor au evoluat în dependență de progresele înregistrate de știință, în special în domeniul medicinei și al epidemiologiei.

Bibliografie:

Cartwright F.F., Biddis M., *Bolile și istoria*, București, 2008.

Condurachi I.D., *Istoricul sistemelor monetare în țările române până la 1867*, in: Buletinul Societății Numismatice Române. Revistă pentru numismatică și științe auxiliare, anii XXVII-XXVIII, nr. 81-82, București, 1933-1934, p. 27-59.

Den`gi – vsemirnyj perenosčik boleznej, in: Biblioteka sovetsoj numizmatiki, bonistiki (http://lib-sov.com/dr/75_dengi_vsemirni_perenos_bolez.html).

Encyclopédie des sciences médicales. Deuxième division. Médecine. Patologie médicale (I), Paris, 1835.

Moga I., *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII*, in: Anuarul Institutului de Istorie Națională, VII, 1936-1938, Cluj, 1939, p. 86-165.

Samarian P.Gh., *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciuma*, București, 1932.

Supotnickij M.V., Supotnickaja N.S., *Očerki istorii čumy. Očerak X. Čuma v Marsele i Provanse (1720-1722)* (<http://supotnitskiy.ru/book/book3-10.htm>).

UTILIZAREA MONEDELOR CA PIESE CU CARACTER APOTROPAIC (sec. XVII-XIX)

Mariana VASILACHE, Ion TENTIUC

Intermediar între sacru și profan, omul, prin natura și condiția sa, tinde din totdeauna să acorde sens și semnificație tuturor obiectelor ce-l înconjoară. La fiecare etapă a vieții, simbolismul, credințele, tradițiile și obiceiurile sunt vectorii care dirijează acțiunile oamenilor devenind factori de decizie irecuzabili. Acordarea de puteri mistice, apotropaice și tămăduitoare pieselor de port și podoabă este o practică întâlnită la toate popoarele lumii, indiferent de poziționare geografică sau cronologică.

Poporul român, creștin la origini, dar cu impresionante reminiscențe și elemente de păgânism în credința sa, perpetuă utilizarea anumitor obiecte în cadrul vieții în cele mai importante etape ale ei: naștere – nuntă – moarte. La începutul sau la finele acestui ciclu, omul este înconjurat de spirite, divinități, entități supranaturale, fenomene ezoterice etc. fiecăreia dintre acestea fiindu-le atribuite anumite caracteristici și anume rol, și, de asemenea, fiecăreia dintre acestea fiindu-le acordate anumite ofrande, plăți, oboluri.

Purtarea cu sine în timpul vieții a anumitor obiecte-pandantive: cruci, iconițe, medalioane, pietre prețioase și semiprețioase cu rol apotropaic nu poate să nu depășească limita imaginară dintre cele două lumi. Icoan-uri ale apartenenței la o anumită structură social-spirituală, pandantivele-iconițe-crucii-monedele vin să confirme încărcătura spirituală care le-a fost atribuită de purtătorii lor în timpul vieții și continuă s-o exercite și după trecerea în neființă a posesorilor lor. Respectiv, pregătirea pentru călătoria în lumea de dincolo este marcată de aceeași încărcătură semantică. Omul, pentru a-și păstra condiția și într-o altă dimensiune, este nevoit să probeze prin diferite instrumente statutul și apartenența sa spirituală.

Astfel, transpuse în context arheologic, toate cele enunțate mai sus își găsesc explicația în inventarul monetar descoperit în morminte din diferite perioade cronologice și areale culturale. Dacă pentru perioada primelor secole ale erei noastre monedele descoperite în morminte de inhumăție (preponderent), pe ochi, gură, frunte, în mână, sunt interpretate ca fiind ”obolul lui Charon” atunci pentru secolele creștine piesele amplasate pe piept sau în mâinile scheletelor nu sunt altceva decât obiecte cu caracter creștin: monede, medalioane-iconițe, pandantive. Și într-un caz și în al doilea piesele comportă același caracter apotropaic. Sau, credința creștină populară nu este altceva decât un amalgam al credințelor și ideilor religioase evolute din păgânism, altfel spus ”*religia era un conglomerat de credințe mărunte, de*

practici mărunte, de rituri minuțios respectate, în care nu trebuia să cauți nici un înțeles, nefiind necesar nici să reflectezi asupra lor și nici să-ți dai prea bine seama de înțelesul lor” (De Coulanges).

Cercetările arheologice din vara anului 2010 în zona Bisericii Măzărache au scos la iveală urmele cimitirului vechi al târgului Chișinău. Investigațiile arheologice au fost realizate în cadrul a trei secțiuni, două situate în exteriorul zidului de incintă a bisericii (S. I și II), amplasate spre nord-nord-vest de Biserica Măzărache, iar a treia (S. III) – lângă absida de nord a edificiului. Au fost dezvelite 52 de morminte, reprezentând mult mai mulți defuncți, întrucât în unele cazuri, în aceeași groapă funerară au fost descoperite resturile mai multor schelete.

Înmormântările au fost făcute potrivit ritualului creștin. Poziția corpului defunctului în groapă este unul din elementele esențiale în practica funerară pentru înhumați. În necropola de la Biserica Măzărache defuncții au fost orientați V-E, cu capul spre vest și privirea spre răsărit, în decubit dorsal. Oscilarea orientării gropilor funerare de la această axă, de regulă cu o mică abatere spre sud, se datorează perioadei din an în care a fost făcută înhumarea.

Astfel, în procesul investigațiilor cimitirului Bisericii Măzărache din Chișinău, în 21 din cele 52 de morminte cercetate, au fost descoperite 29 monede. Dintre ele 16 piese aparțin unor emitenți din Europa Centrală și de vest. Cele mai multe, 13 monede, provin din Ungaria și sunt datate cu secolul al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea. O piesă de argint este reprezentată de un poltorac polonez din primul sfert al secolului al XVII-lea, iar alta – de un șiling suedez din a doua jumătate a aceluiași secol. Ultima monedă de argint, de proveniență europeană, din cauza proastei conservări, a rămas nedeterminată. Din 13 monede otomane, doar trei sunt atribuite unei perioade mai timpurii, secolelor XVI-XVII, celelalte, aparțin secolului al XVIII-lea – începutului secolului al XIX-lea.

Prezența monedelor în complexe funerare în calitate de însemne cu valoare de simbol în ritualul funerar al creștinilor ortodocși din perioada medievală și premodernă a spațiului românesc, poate fi explicată prin două ipostaze ale acestora. Ele sunt descoperite, de regulă, pe pieptul defunctului sau în una din mâini. Se cere de menționat că pe monedele de argint ungurești, pe una din părți, este reprezentată imaginea Maicii Domnului cu Pruncul. Se crede că anume din această cauză ele erau utilizate/purtate la piept în calitate de iconiță¹. Cât privește monedele găsite în mână, ele reprezintă așa

¹ Etnografiile atestă la români obiceiul de a purta un bănuț de argint „care se atârna de gâtul sau de mana copiilor”, pentru ca acestea „să fie sănătoși și curați ca argintul” în timpul vieții (Ciucă 1979, 241-243; Ciușanu 2005, 218).

numitul „*obol al lui Charon*” (Mănucu-Adameteanu 1984, 358-359; Comșa 1985, 56), plata pentru trecerea sufletului în lumea celor drepți¹. În cimitirul Bisericii Măzărache, dacă facem abstracție de monedele descoperite pe pieptul înhumatului (9 cazuri), toate monedele au fost descoperite în mâna dreaptă (10 morminte). Spre exemplu, în necropola de la Bucov-Tioca, majoritatea monedelor au fost găsite în mâna stângă (10 din 15) și doar trei erau depuse pe piept (Comșa 1985, 57 și Anexa 1).

După dispariția din circuit a monedelor ungurești de argint cu imaginea respectivă, prin tradiție, pe piept, în mână sau în gură (vezi M 47 unde moneda a fost descoperită printre oasele craniului) se puneau monede otomane din același metal, care însă au o altă funcționalitate – cu simbol de talisman sau de piesă cu valoare apotropaică.

Este necesar să menționăm că, cu excepția unui caz nesigur (M 50, bărbat (?), 35-40 ani), toate monedele au fost descoperite în morminte de copii și femei. Chiar și în cazul unor fetuși au fost descoperite monede printre oasele scheletelor.

Bibliografie:

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (I)*, in: Tyragetia s.n. 1, vol. I [XVI], 2007, p. 351-360.

Bubulici V., Tentiuc I., *Unele descoperiri monetare din cimitirul Bisericii Adormirea Maicii Domnului de la Căușeni*, in: Tyragetia s.n. 1, vol. III [XVIII], 2009, p. 323-330.

Ciașanu Gh., *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, București 2005.

De Coulanges F., *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*. Vol. 2, București, 1984, p. 373-374.

Sonoc A., *Observații cu privire la tradiția depunerii ”obolului lui Charon” în necropolele Apulum I și Apulum II*, in: Monedă și comerț în sud-estul Europei, Sibiu, 2007, p. 7-23.

Tentiuc I. et al., *Rezultatele investigațiilor arheologice de la Biserica Măzărache din Chișinău în anul 2010*, in: Tyragetia s.n. 1, vol. [XXII], 2012, p. 281-328.

¹ A se vedea persistența unor reminiscențe ale acestui obicei până în zorii perioadei moderne la mai multe popoare europene, inclusiv la românii circumcarpatici (Ciașanu 2005, 116-117).

ÎNLĂTURAREA DE PE PIAȚA INTERNĂ DIN BASARABIA A MONEDELOR TURCEȘTI ȘI AUSTRIECE ȘI ÎNLOCUIREA LOR CU ASIGNATUL RUSESC

Valentin TOMULEȚ

Deși, după anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, administrația imperială, din mai multe considerente, n-a scos din circulație de pe piața internă din provincie monedele străine (*mahmudea, jumătate de mahmudea, o pătrime din mahmudea, rubia, rubeicicul, beșlicul, stambolul, funducul, misârul* etc.), a întreprins totuși măsuri eficiente pentru a le înlocui cu asignatul rusesc.

Asignatul rusesc (de la lat. *ad „a”* și *sigum „semn”*, sau fr. *assignation*, lat. *assignatio* – certificat pentru primirea banilor de hârtie) sunt bani de hârtie, care au circulat în Imperiul Rus de la sfârșitul anilor '60 ai sec. al XVIII-lea. Primele asiguate rusești au fost emise în 1769, în baza legii emise de împărăteasa Rusiei Ecaterina a II-a (1762-1796) la 29 decembrie 1768 (de fapt o repetare a decretului din 25 mai 1762), pentru a acoperi cheltuielile mari purtate în războiul cu Poarta Otomană. Emiterea și schimbul asignatului rusesc se efectua de către cele două bănci de asiguate din Sankt Petersburg și Moscova. În circulație au fost puse bancnote în valoare de 25, 50, 75 și 100 de ruble, care erau asigurate de moneda de aramă. Fiecare bancă a primit câte 50.000 ruble. În circuit pe întreaga Rusie au fost puse în total, la început, 1 mil. ruble.

Asignatul și-a căpătat denumirea de la cambia (*бексель*), pusă în circulație în timpul domniei împărătesei Elisabeta Petrovna (1741-1761), pentru a ușura circulația monedelor de aramă, iar cuvântul acesta a intrat treptat în uz și exprima, de fapt, ceea ce reprezenta cambia: „*ordonanță de plată emisă de banca de schimb, prin care împărăteasa își asuma responsabilitatea, pentru șine și urmașii la domnie, de a asigura totdeauna siguranța și exactitatea plăților*”. Schimbul în asiguate, în afara celor două bănci, se efectua și în toate localurile unde veneau încasările în bugetul de stat. Pentru a facilita schimbul monedelor de aramă în asiguate, în 1772 au fost instituite oficii de schimb. În perioada 1772-1788 au fost instituite 23 asemenea oficii, care dispuneau de un capital de la 100.000 până la 300.000 ruble. în mone-de de aramă. La 10 ianuarie 1774 a fost emis decretul Senatului prin care se anunța că atunci când suma totală a bancnotelor emise va constitui 20 mil. rub., emiterea asignatelor va fi stopată.

În anul 1786 ambele bănci au fost unificate într-o bancă unică de stat numită Baca de Asignate, care a început a emite asignate de tip nou, pe hârtie cu filigran mai complicat. Pe parcurs asignatele depășesc caracterul bancnotelor de schimb a monedelor de armă și capătă însemnătate de bani de hârtie. Guvernul vede în emiterea asignatelor o sursă sigură de mărire a veniturilor de stat. Asignatul devine unitatea bănească în toate sferile circulației bănești: monedele de aur și argint sunt treptat scoase din circulație. Dar necesitatea în argint nu a dispărut. Ca și în trecut asignatele aveau la bază unitatea de argint. În rezultat în sistemul bănesc apar două unități bănești – *rubla de argint* și *rubla în asignate*. La început rubla în asignate corespundea valorii rublei în argint, dar pe parcurs acest raport s-a schimbat. Rubla în asignate a început treptat să se deprecieze în comparație cu rubla în argint, constituind în anii 1786-1791 98, 97, 92 $\frac{3}{4}$, 91 $\frac{3}{4}$, 87, 81 $\frac{1}{3}$ kopeici, iar în 1794 cursul asignatului s-a micșorat până la 68 $\frac{1}{2}$ kopeici. Respectiv și rubla în argint aplicată în comerț era apreciată mult mai mult ca 100 kopeici. Aceasta era o dovadă elocventă a deprecierei asignatului, care a provocat majorarea prețurilor la mărfurile de consum. Ca rezultat aceasta s-a reflectat în mod direct la plata impozitelor, iar de aici – la deficitul bugetar.

Pavel I (1796-1801) a încercat să stabilizeze cursul rublei în aur și argint și visa să scoată din circulație asignatul. Pentru susținerea cursului asignatului s-a decis de a le schimba cu ruble în aur și argint la cursul existent (inițial 30, iar mai târziu 40 kopeici). Dar aceste măsuri nu au fost efective. În anii domniei lui Alexandru I (1801-1825) au fost emise noi asignate, iar valoarea lor s-a depreciat substanțial, ajungând în 1809 până la 43 $\frac{1}{3}$ kopeici, iar în 1810 – 25 $\frac{2}{5}$ kopeici. Ca rezultat la 2 februarie 1810 este emis un manifest prin care asignatele erau recunoscute ca datorii de stat și asigurate de bogățiile imperiului, iar emiterea lor ulterioară interzisă. Masa bănească a fost limitată la 577 mil., iar restul sumei de 373.880 ruble lichidată. Invazia lui Napoleon în 1812 a impus emiterea noilor asignate. Ca rezultat în anul 1818 valoarea asignatelor emise a ajuns la 836 mil., iar cursul lor s-a depreciat până la 25 $\frac{1}{5}$, iar în anii 1814-1815 – până la 20 kopeici. Administrația imperială a fost nevoită să scoată din circulație sume însemnate de bancnote false de asignate, introduse de ostașii francezi și falsificate în interiorul țării.

Începând cu anul 1817 se începe cea de-a treia și ultima etapă în istoria asignatului rusesc – perioada de micșorare a numărului de asignate puse în circulație. În acest an s-a petrecut ultima emisie a asignatului. La 16 aprilie 1817 este instituită o comisie de stat care urma treptat să scoată din circulație asignatul până la momentul când el se va apropia de valoarea monedelor metalice. Ca rezultat în perioada 1818-1822 au fost arse asignare în valoare de 229.283.130 ruble. Reieșind din considerentul că în anul 1819 la emiterea

asignatului de tip nou nu au fost prezentate la timp pentru a fi schimbate asiguatele vechi în valoare de 240.223.690 ruble, apoi către 1823 în circulație au rămas 595.776.310 ruble. Această sumă de asiguate a rămas stabilă până în 1843, când asiguatele au fost înlocuite cu bilete de credit, iar scoaterea lor completă din circulație a fost recunoscută nerațională din considerentul că această măsură nu a avut o influență vădită asupra valorii lor. În pofida faptului că anual erau emise monede de aur și argint (din 1826 și până în 1837 au fost emise monede în valoare de 105.635.000 ruble argint), în pofida balanței comerciale pozitive și a faptului că în Rusia intrau cantități mari de monede străine, asignatul de stat în decurs de 25 ani, din 1817 și până în 1843 a crescut în valoare doar cu 2,5%. Aceasta demonstrează că măsurile întreprinse de guvern erau artificiale și nu naturale.

În 1839 rubla de argint a fost egalată cu 3 ruble 50 kopeici asiguate, iar în 1843 asignatul a fost înlocuit cu biletele de credit de stat, care începând cu 1 ianuarie 1849 au fost anulate.

Asignatul rusesc era cunoscut populației din Principatele Române, în special din mediul urban, încă din perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812, acesta fiind pus în circulație de către ostașii ruși cantonați pe acest teritoriu sau aflați în trecere în timpul deplasării armatelor ruse în Balcani. Administrația regională din Basarabia în persoana primului guvernator civil Scarlat Sturdza se împotriva introducerii acestei bancnote pe piața din Basarabia, deși aceasta deja circula în provincie încă până la anexarea ei la Rusia, motivând că această măsură poate avea efecte negative asupra populației necunoscută cu această bancnotă și influința negativ asupra relațiilor comerciale cu țările vecine, în special cu posesiunile Imperiului Otoman, unde circulau monedele de aur și argint turcești.

Bancnotele care au fost puse în circulație în Basarabia au fost emise încă în 1786 și nu mai corespundeau cerințelor tehnice, calității hârtiei etc. Ca rezultat, la 12 mai 1819, în baza deciziei Senatului Guvernant, pe întreg teritoriul Imperiului aceste bancnote au fost înlocuite cu altele noi, în valoare de 200, 100, 50, 25, 10 și 5 ruble. La început au fost puse în circulație doar primele patru nominale de bancnote. Bancnotele de valoare mică urmau să fie puse în circulație mai târziu. Pentru introducerea asignatului nou s-a stabilit un termen de 6 luni – de la 1 iulie 1819 până la 1 ianuarie 1820.

Prin adresa din 18 iulie 1819 Guvernul Regional al Basarabiei înștiințează Consiliul Suprem al Basarabiei că la ședința guvernului a fost ascultată propunerea guvernatorului civil privind dispoziția Senatului Guvernant din 12 mai 1819 cu privire la schimbarea asignatului. Consiliul urma să aprobe măsurile de rigoare pentru a înștiința populația despre această măsură a autorităților imperiale.

Circulația asignatului este confirmată de mai multe documente de arhivă. În 1829 polițmaistrul de Chișinău îi scria guvernatorului Basarabiei că în orașul Chișinău, în comerțul interior se folosește mai mult asignatul rusesc. Negustorii folosesc cu satisfacție asignatul în valoare de 5, 10 și 25 de ruble.

Începând cu 1 ianuarie 1828, în baza dispoziției guvernatorului general interimar al Novorosiei și Basarabiei contelui F.P. Palen, de pe piața din Basarabia au fost scoase *paralele*. Dispoziția prevedea că, începând cu această dată, „...*nimeni nu avea dreptul să schimbe, să cumpere sau să vândă această monedă*”. În schimbul acestei monede vistieriile ținutale urmau să primească un număr suficient de monede de aramă rusești, care puteau fi schimbate în asiguate, monede de argint rusești și beșlici turcești bătute în trecut.

La 18 ianuarie 1828, în ședința consultativă a Consiliului Suprem al Basarabiei este discutată adresa Direcției economico-financiare a Guvernului Regional din 10 ianuarie 1828 privind raportul administrației financiare a ținutului Ismail din 28 decembrie 1827. În el se menționa că se apropie termenul când monedele turcești – *paralele* trebuie scoase din circulație; respectiv, se impune soluționarea deficitului în monede de aramă rusești în ținut din cauza insuficienței lor în trezoreria administrației financiare din Ismail. Pentru soluționarea problemelor legate de schimbul monetar ținutul avea nevoie de cca 15.000 de ruble în monede de aramă rusești. Administrația Financiară a Basarabiei a ținut cont și de propunerea contelui F.P. Palen din 18 martie 1827 privind asigurarea de către trezoreria regională a trezoreriilor ținutale cu monede de aramă rusești. În baza dispoziției din 31 decembrie 1827 trezoreria din Ismail urma să fie asigurată de către trezoreria regională cu monede de aramă rusești. Pentru a le asigura locuitorilor posibilități de a procura moneda de aramă, trezoreria Orhei fost obligată să pună la dispoziția trezoreriei din Ismail 10.000 de monede de aramă rusești.

Totuși, în Basarabia, asignatul circula alături de monedele străine. La 26 ianuarie 1828, în ședința consultativă a Consiliului Suprem al Basarabiei a fost ascultată propunerea contelui F.P. Palen din 20 ianuarie 1828, prin care era adusă la cunoștință dispoziția ministrului de Finanțe din 8 ianuarie 1828 cu referire la decizia Consiliului de Stat din 30 decembrie 1827 privind circulația monedelor străine în guberniile apusene ale Rusiei și a monedelor turcești în Basarabia. F.P. Palen propune Consiliului Suprem al Basarabiei să dea dispozițiile de rigoare privind executarea dispoziției ministrului de Finanțe cu privire la circulația în Basarabia a monedelor turcești. Prin această decizie urma să fie confirmată interzicerea deja aprobată de a scoate din țară

pe căi maritimă și terestră monedele străine de calitate inferioară și de a permite circulația doar a celor de calitate superioară: a monedei de aur poloneze de calitate superioară și a monedei de aur turcești care circulau în Basarabia. Până la adoptarea unei decizii speciale, să nu fie luate nici un fel de măsuri de interdicție a monedelor străine care au fost deja aduse în Basarabia și erau folosite de locuitori.

În anul 1828, concomitent cu lichidarea autonomiei relative acordate provinciei, moneda rusească a fost introdusă ca mijloc de circulație bănească pe întreaga Basarabie. Dar, aceasta schimbare n-a ușurat situația financiară a populației. Contemporanii constată că această măsură a țarismului, din contra, a provocat creșterea bruscă a prețurilor la toate produsele, în special la cele de primă necesitate. Locuitorii din mediul rural mult timp n-au putut să se deprindă cu rubla rusească, nu puteau urmări cursul de schimb al acestei monede și din aceste considerente timp îndelungat au avut mult de suferit. În schimb, de pe seama introducerii rublei rusești au avut de câștigat negustorii, care erau cunoscuți cu această monedă, urmăreau cursul de schimb al rublei și stabileau la produsele alimentare prețuri arbitrare, folosindu-se de incompetența populației, înșelând-o nerușinat.

Pentru a evita aceste procese nedorite în același an a fost stabilit un curs exact de schimb al rublei.

*Cursul oficial al rublei rusești stabilit în Basarabia la 1828**

Varietatea monedei	Varietatea monedei		
	Asignate		Lei
	Rub.	Kop.	
Rubla de argint (curs nou)	3	70	9 ¹ / ₄
Rubla de argint (curs vechi)	3	60	9
Rubla de argint de valoare mică	4	-	10
Rubla de aramă	1	-	2 ¹ / ₂
Cervonețul (curs vechi)	1	95	4 ⁷ / ₈
Cervonețul (curs nou)	1	-	5

* *Jubilejnyj sbornik goroda Kișineva 1812-1912 gg.*, č. I, Kișinev, 1912, s. 85.

Însă, după cum constatau oficialitățile ruse, acest curs s-a păstrat doar o anumită perioadă de timp și ulterior valoarea rublei de argint permanent oscila între 3 ruble 30 kopeici (8 ¼ lei) și 3 ruble 65 kopeici (aproximativ 9 lei) asigurate.

Analiza izvoarelor de arhivă inedite și a celor publicate ne permit să concluzionăm că, după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, țarismul s-a implicat în repetate rânduri în soluționarea problemei privind circulația monetară în Basarabia, căutând să fixeze un curs de schimb stabil, iar atunci când se creau condiții favorabile de a le înlocui cu asiguratul rusec. Potrivit politicii financiare promovate de administrația rusă, se făceau încercări de a micșora cursul de schimb al monedelor turcești, austriece, olandeze și moldovenesti, în favoarea rublei rusești. Dar, și în asemenea circumstanțe autoritățile imperiale au fost nevoite să țină cont de particularitățile locale ale sistemului administrativ al regiunii, de specificul comerțului și al circulației monetare moștenite de la Principatul Moldova, de interesele cercurilor comercial-industriale și ale populației, în mâinile cărora erau concentrate sume mari de bani. Doar după adoptarea Regulamentului din 29 februarie 1828, când autonomia limitată acordată regiunii a fost lichidată, iar provincia inclusă în sistemul economic și politic imperial, când moneda rusească a fost introdusă în mod oficial ca mijloc de circulație bănească pe întreaga Basarabia, monedele turcești au fost înlăturate treptat din circulație de pe piața locală din provincie. Însă, în pofida acestui fapt, unele monede turcești au circulat în Basarabia până în anii '50 ai secolului al XIX-lea.

Bibliografie:

ANRM, F. 2, inv. 1, d. 10, f. 242-242 verso; d. 80, f. 113-114 verso.

ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1191, p. I, f. 165-165 verso; p. II, f. 257-258; d. 1260, f. 64-64 verso, 68-68 verso.

ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 43 verso.

Ènciklopedičeskij slovar`, F.A. Brokgauz, I.A. Efron, Tom. 2, SPb, 1890, s. 315-321.

Jubilejnij sbornik goroda Kișineva 1812-1912 gg., č. I, Kișinev, 1912.

Mihail P., Mihail Z., *Acte în limba română tipărite în Basarabia, I (1812-1830)*, București, 1993, p. 225.

Poștarencu D., *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, 2006, p. 105-106.

Rossijskij gumanitarnyj ènciklopedičeskij slovar`, Tom. 1, Moskva, 2002.

Tomuleț V., *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*, Vol. I-III, Chișinău, 2011.

Tomuleț V., *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868)*. Studii, Chișinău, 2012.

Tomuleț V., *Circulația monetară în Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus*, in: Studia Universitatis. Seria Științe Umanistice. Anul V, Nr. 10 (50), Chișinău, 2011, p. 142-153.

Cuprins:

Andrei COROBCEAN (USM), Interpretări despre semne pre-monetare și schimb în spațiul nord-vest pontic în mileniul I a. Chr.	3
Elena ARCUȘ (USM), Moneda elenă și macedoneană în interfluviul Prut-Nistru	6
Sergiu MATVEEV (USM), Monedele – mijloc de propagandă în Imperiul Roman. Provincia Dacia	11
Larisa CIOBANU (IPC AȘM), Efigii feminine pe monedele romane descoperite în spațiul dintre Prut și Nistru	16
Ion TENTIUC (MNAIM), Circulația monetară din spațiul est-carpatic în secolele X-XIV	20
Ana BOLDUREANU (MNAIM), Emisiunile monetare de Sadagura	26
Valentin ARAPU (USM), Bani – mijloc de răspândire a bolilor infecțioase și a epidemiilor	30
Mariana VASILACHE , Ion TENTIUC (MNAIM), Utilizarea monedelor ca piese cu caracter apotropaic (sec. XVII-XIX)	34
Valentin TOMULEȚ (USM), Înlăturarea de pe piața internă din Basarabia a monedelor turcești și austriece și înlocuirea lor cu asigntatul rusesc	37

CONSPECTE NUMISMATICE

(II)

Bun de tipar 24.10.2012. Format 60x84 1/16

Coli de tipar 2,2

Comanda _____

Tiraj 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. A.Mateevici, 60, Chișinău, MD 2011